

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

DLA GMINY PĘCŁAW

NA LATA 2026 - 2029

Opracowanie:

Wioletta Wrona - Gaj

Mariusz Gaj

Fotografie:

Wioletta Wrona - Gaj,

Jakub Wolnik

Pęcław 2025

1. Wstęp	3		
2. Podstawa prawna opracowania Programu	4		
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5		
3.1. Podstawowe uwarunkowania prawne	5		
3.2. Pozostałe uwarunkowania prawne	8		
3.3. Pozostałe uchwały i rozporządzenia:	12		
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15		
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	15		
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	21		
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26		
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	26		
a) wynikające z dokumentów o charakterze strategicznym	26		
b) wynikające z opracowań wyznaczających kierunki polityki przestrzennej gminy	29		
Plan Ogólny Gminy Pęcław	30		
5.2. Charakterystyka zasobów, analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	32		
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	32		
5.2.2. Krajobraz kulturowy	34		
5.2.3. Układ ruralistyczny	34		
5.2.4. Zabytki nieruchome	35		
5.2.5. Zabytki ruchome	48		
5.2.6. Zabytki archeologiczne	49		
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	49		
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	50		
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	52		
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	55		
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans oraz zagrożeń.	56		
6.1. Analiza uwarunkowań wpływających na stan zabytków oraz ocena stanu dziedzictwa	56		
6.2. Analiza SWOT zasobów zabytkowych	57		
7. Założenia programowe	59		
7.1. Cele strategiczne programu opieki	59		
7.2. Priorytety programu opieki	60		
7.3. Kierunki działań i zadania programu opieki	60		
7.4. Szczegółowe postulaty ochrony konserwatorskiej dziedzictwa kulturowego gminy:	66		
7.5. Cele operacyjne	68		
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	70		
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	72		
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	73		
10.1. Środki publiczne	73		
4) Narodowy Instytut Dziedzictwa	75		
10.2. Środki prywatne	79		
10.3. Zachęty podatkowe	80		
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	82		

1. Wstęp

Niniejszy Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pęcław na lata 2022–2025 ma przede wszystkim ukierunkować działania samorządu gminnego na skuteczną ochronę dziedzictwa kulturowego. Dokument wskazuje, jakie kroki należy podjąć, aby finansować, inicjować, wspierać i koordynować prace związane z ochroną zabytków oraz krajobrazu kulturowego, a także promować i upowszechniać lokalne dziedzictwo. Program został pomyślany jako uzupełnienie innych planów gminy, integrując kwestie zabytków z ogólnym rozwojem lokalnym.

Lokalne zabytki są istotnym elementem krajobrazu kulturowego i kształtują tożsamość mieszkańców. Gmina zarządza dziedzictwem materialnym i niematerialnym regionu – jej zadaniem jest zachować je w jak najlepszym stanie i przekazać następnym pokoleniom. Ważnym celem Programu jest również edukacja i budowanie świadomości mieszkańców w zakresie wartości zabytków i potrzeby ich ochrony. Chcemy, aby społeczność lokalna była dumnym opiekunem swojego dziedzictwa.

Program przygotowano zgodnie z wymogami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) oraz według wytycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Zgodnie z tą ustawą wójt opracowuje gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat, uzyskuje opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a następnie Program jest uchwalany przez Radę Gminy i ogłaszany w Dzienniku Urzędowym Województwa. Co 2 lata wójt przedstawia Radzie sprawozdanie z realizacji Programu. Program przyjęty uchwałą Rady Gminy ma służyć podejmowaniu zaplanowanych działań z zakresu ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz promocji dziedzictwa.

W Programie określono także mechanizmy finansowania opieki nad zabytkami. Wskazano źródła publiczne (budżet państwa, budżet gminy, budżety powiatu i województwa, fundusze unijne i inne środki zagraniczne) oraz źródła prywatne (m.in. osoby fizyczne, stowarzyszenia, fundacje), z których mogą pochodzić środki na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach.

Poniższy program stanowi kontynuację opracowanego *Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2012- 2025* przyjętego uchwałą rady gminy nr XXIV/192/22 z dnia 28 września 2022 r.

2. Podstawa prawna opracowania Programu

Podstawą prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Pęczaw jest art. 21 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. *Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.*) Przepis ten wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami na poziomie województw, powiatów i gmin, zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa i w oparciu o posiadane ewidencje zabytków. Dla gmin podstawą jest Gminna Ewidencja Zabytków.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 wspomnianej ustawy, wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat. Art. 87 ust. 2 ustawy wymienia główne cele takiego programu, do których należą m.in.: uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków (w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego) we wszelkich planach rozwoju, powstrzymanie degradacji zabytków i poprawa ich stanu, wyeksponowanie poszczególnych obiektów i walorów krajobrazu, zwiększenie atrakcyjności zabytków dla społeczności, turystyki i edukacji, wspieranie inicjatyw zwiększających finansowanie opieki nad zabytkami, współpraca z właścicielami zabytków w celu unikania konfliktów oraz podejmowanie działań tworzących miejsca pracy związane z opieką nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 ust. 3–5 ustawy, gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a następnie Program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Realizacja programu podlega monitorowaniu – co 2 lata wójt sporządza sprawozdanie z wykonania, które przedstawia Radzie Gminy. Ponadto ustalenia programu powinny zostać uwzględnione w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (zgodnie z art. 19 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków).

Wypełnianie zapisów gminnych programów opieki nad zabytkami ma znaczenie nie tylko lokalne – zgodnie z ustawą sprawozdania z realizacji wojewódzkich programów trafiają do Generalnego Konserwatora Zabytków i właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, którzy wykorzystują te informacje przy opracowywaniu i aktualizacji Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zapewnia to powiązanie działań na szczeblu gminnym z polityką państwa w tym zakresie.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

3.1. Podstawowe uwarunkowania prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) stanowi fundament ochrony dziedzictwa. Już w art. 5 Konstytucji zapisano, że *Państwo Polskie strzeże dziedzictwa narodowego*, a w art. 6 ust. 1 – że *stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury będących źródłem tożsamości narodu*. Ponadto art. 86 nakłada na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska i odpowiedzialność za jego pogorszenie. Te zapisy najwyższego prawa podkreślają, że Rzeczpospolita Polska ma obowiązek chronić dziedzictwo kulturowe, a obywatele powinni współuczestniczyć w tej ochronie.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2025 poz. 1168)

to podstawowy akt prawny regulujący zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Ustawa ta definiuje kluczowe pojęcia (m.in. *zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny*) oraz określa zasady ochrony zabytków i zarządzania nimi, w tym kompetencje organów administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków, formy ewidencji zabytków, finansowanie opieki nad zabytkami itp. Zgodnie z tą ustawą za zabytek uznaje się każdy obiekt nieruchomy lub ruchomy mający znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe, którego zachowanie leży w interesie społecznym. Ustawa wskazuje również formy ochrony zabytków (np. wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego) oraz obowiązki właścicieli zabytków i narzędzia ich wspierania (dotacje, ulgi podatkowe, fundusze celowe). Ta ustawa stanowi fundament prawny dla działań opisanych w niniejszym Programie.

krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wedle art. 4 ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej następujących działań:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa w art. 7 określa formy ochrony zabytków, w szczególności:

- wpis do rejestru zabytków, który prowadzony jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków (dla danego województwa) (art. 8). Warunki i proces wpisania obiektu do rejestru zabytków określają art. 9 – 13, zaś sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56);
- uznanie za pomnik historii, którym mogą zostać zabytki nieruchome wpisane do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury (przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego; art.15);
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa. Cechą szczególną listy, poza podmiotem ją prowadzącym, będzie to, że znajdują się na niej zabytki ruchome, o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego. W przypadku zabytków wpisanych na listę została wyłączona możliwość wydania wielokrotnego pozwolenia na czasowy wywóz zabytku za granicę;
- utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy

może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 16);

- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 19). Punkt ten dotyczy w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz ich otoczenia, a także innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, dla których w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego w razie potrzeby ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy (art. 18).

W Ustawie zawarte zostały zapisy dotyczące obowiązków i kompetencji samorządów lokalnych w zakresie ochrony zabytków. Obok sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87), gmina:

- prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, w tym zabytków nieruchomych znajdujących się w rejestrze, ewidencji oraz innych wskazanych przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 22, ust. 4 i 5),
- tworzy na mocy uchwały rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, park kulturowy. Park kulturowy, przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (art. 16),
- uwzględnia ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 18),
- może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale (art. 81),
- na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wojewoda może powierzyć gminie prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji

administracyjnych (art. 96). Ustawa reguluje również funkcjonowanie i zadania organów bezpośrednio związanych w państwie z ochroną zabytków. Zgodnie z art. 89. ustawy należą do nich: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków, wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Ponadto art. 90 ustawy precyzuje, iż Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku (Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 z późn. zm.)

Art. 7.1 ukazuje, iż wykonanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym obowiązkiem samorządów. Do zadań własnych gminy zaliczono: „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty (...). W szczególności zadania własne obejmują sprawy dotyczące m.in.: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych”.

3.2. Pozostałe uwarunkowania prawne

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2025 poz. 527.)

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym gminy uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, że studium powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt 4);
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego

(art. 15, ust. 2, pkt 3),

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt 6).

Wymagania koncepcji ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt 2; art. 47, ust. 2, pkt 2). Projekt planu wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. z 2024 r. poz. 725. z późn. zm.)

Przepisy tej ustawy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2, ust. 2 pkt 3). W art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych (art. 9, ust. 3, pkt 4).

Roboty budowlane wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę. Na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymagają dokonania zgłoszenia – do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 27 ust. 7).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do

właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39. ust.1 reguluje problem wnoszenia nowych obiektów na obszarze wpisanym do rejestru zabytków oraz przekształcania samych zabytków, które to roboty wymagają uprzedniego pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Rozbiórka wpisanego do rejestru zabytków odbywa się na podstawie dokumentu wydanego przez Generalnego Konserwatora Zabytków, stwierdzającego skreślenie obiektu z rejestru (ust. 2). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (Ust. 3). Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych (ust. 4). Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia. Przepisu nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję wydaje organ nadzoru budowlanego po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 67).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.)

Ustawa w artykule 400a. pkt 26 wskazuje, że finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje: „działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

Ustawa o z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021 r. poz. 1098 z późn. zm.)

Ustawa w Art. 5, pkt 21 wprowadza definicję terenów zieleni, jako m.in. „(...) parki, zieleńce, promenady, bulwary (...) zabytkowe oraz cmentarze oraz zieleń towarzysząca drogom na terenie zabudowy, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym”.

Zgodnie z art. 81 parkiem gminnym (za zgodą właściciela terenu) może być teren położony poza obrębem miast i wsi o zwartej zabudowie, pokryty drzewostanem i nieobjęty ochroną na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków zgodnie z art. 83a. 1. wydaje wojewódzki konserwator zabytków. Za takie usunięcie zgodnie z art. 86. 1. nie nalicza się opłat, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145)

W rozumieniu Ustawy „opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami” jest jednym z wymienionych w art. 6 celów publicznych. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Natomiast sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13, ust. 4, 5).

Oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości gruntowej, na której zlokalizowane są obiekty wpisane do rejestru zabytków może wiązać się z wprowadzeniem przy określaniu sposobu korzystania nabywcy z tej nieruchomości obowiązku odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29, ust. 2). Podobnie rzecz się ma w przypadku ustanowienia trwałego zarządu nieruchomości (art. 84 ust.

4). Zgodnie z Ustawą trwali zarządcy mogą uzyskać obniżkę o 50% ceny nieruchomości (będącej zabytkiem rejestrowym) lub jej części oraz tożsamą obniżkę opłat. Bonifikata ta może jednocześnie ulegać zmianie. Podobnie opłaty z tytułu użytkowania wieczystego obniża się o 50%, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 74 ust. 4).

Podziału nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków dokonuje się na podstawie decyzji wójta, po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96.). W przypadku sprzedaży (bądź prawa użytkowania wieczystego) nieruchomości wpisanej w rejestr zabytków prawo pierwokupu przysługuje gminie (art. 109, ust. 1, pkt 4).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491)

Do strefy zadań organizacji pożytku publicznego (fundacje i stowarzyszenia) można zaliczyć działalność na rzecz kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art.4, ust.1, pkt 16), które określane są w statucie organizacji. Na rzecz działalności statutowej organizacje takie mogą otrzymać zlecenie na realizację zadania publicznego w drodze otwartego konkursu ofert od ministerstw, jednostek samorządu terytorialnego, etc. związanego w interesującym nas przypadku z ochroną i opieką nad zabytkami, rozumianą zarówno jako dbanie o fizyczny stan zachowania obiektów, jak też ich promocję, popularyzację i działalność edukacyjno – społeczną, opartą o regionalne i ponadregionalne dziedzictwo kulturowe. Szczegółowy wykaz organizowanych konkursów, na podstawie których organizacje pozarządowe mogą uzyskać dotacje na wskazane cele znajduje się w ostatnim rozdziale niniejszego programu.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. 2025 poz. 707).

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

3.3. Pozostałe uchwały i rozporządzenia:

Ochrona zabytków jest również regulowana w aktach wykonawczych oraz niektórych uchwałach na poziomie krajowym. Najważniejsze z nich to:

1. **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r.** w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę wbrew prawu (*Dz.U. z 2021 r. poz. 56*). Rozporządzenie to – wydane na podstawie art. 24 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków – szczegółowo określa sposób prowadzenia wymienionych rejestrów i ewidencji zabytków. Reguluje m.in. tryb wpisu do rejestru zabytków, formę gromadzenia dokumentacji ewidencyjnej i zasady aktualizacji wykazu zabytków skradzionych z Polski. Dla gminy oznacza to, że prowadząc Gminną Ewidencję Zabytków musi stosować standardy określone tym rozporządzeniem, a każde zgłoszenie o odnalezieniu utraconego zabytku podlega procedurom ujętym w tym akcie.
2. **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r.** w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz.U. z 2021 r. poz. 81*). To obszerne rozporządzenie określa procedury i wymagania techniczne przy prowadzeniu wszelkich prac przy zabytkach chronionych. Zawiera wytyczne co do kwalifikacji osób kierujących takimi pracami, konieczności uzyskiwania zezwoleń konserwatorskich na poszczególne rodzaje działań (np. na prowadzenie badań archeologicznych), wymogi dotyczące dokumentacji z prac konserwatorskich itp. Dla właścicieli zabytków i wykonawców robót akt ten jest podstawą prawną mówiącą, jak prawidłowo prowadzić prace, by nie naruszyć wartości zabytku. Gmina, wydając zalecenia lub opiniując takie prace, bazuje właśnie na przepisach tego rozporządzenia.
3. **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r.** w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz.U. z 2021 r. poz. 731*). Rozporządzenie to wykonuje delegację z art. 81 ustawy o ochronie zabytków, określając zasady udzielania dotacji celowych z budżetu państwa na prace przy zabytkach. Precyzuje m.in. tryb składania wniosków o dotacje do Ministerstwa Kultury lub wojewódzkich konserwatorów, wymagane załączniki, kryteria oceny wniosków oraz warunki rozliczania dotacji. Dzięki temu rozporządzeniu mechanizmy finansowego wsparcia dla właścicieli zabytków są przejrzyste. Dla gminy Pęcław oznacza to, że właściciele lokalnych zabytków (np. parafia, osoba prywatna) mogą ubiegać się o dotacje np. z budżetu Ministerstwa

Kultury, a gmina może im pomagać w przygotowaniu wniosków, wiedząc jakie wymogi formalne obowiązują.

Ponadto kwestie ochrony szczególnych kategorii dziedzictwa regulują odrębne ustawy:

- **Ochrona zabytków w muzeach:** reguluje ją **ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t.j. *Dz.U. z 2022 r. poz. 385*). Ustawa muzealna definiuje zasady funkcjonowania muzeów i zobowiązuje je do trwałej ochrony gromadzonych zbiorów, które stanowią część dziedzictwa narodowego. Wszystkie muzealia (eksponaty) są objęte szczególną ochroną – m.in. nie mogą być zbywane bez zgody organizatora muzeum, a ich wywóz za granicę podlega ograniczeniom. Dla gminy Pęcław (która nie prowadzi własnego muzeum) przepisy te mogą mieć znaczenie, gdyby np. tworzone izbę regionalną lub przekazywano lokalne zabytki do muzeów.
- **Ochrona zbiorów bibliotecznych:** wynika z **ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t.j. *Dz.U. z 2022 r. poz. 2393*). Ustawa ta traktuje zasoby bibliotek (księgozbiory, starodruki, rękopisy itp.) jako dobro narodowe służące zachowaniu dziedzictwa narodowego. W bibliotekach – zwłaszcza takich jak Biblioteka Narodowa czy biblioteki uniwersyteckie – przechowywane są unikatowe obiekty dziedzictwa piśmienniczego. Prawo biblioteczne zobowiązuje biblioteki do troski o zbiory i prowadzenia konserwacji, a także do udostępniania ich w sposób zapewniający bezpieczeństwo zbiorów. Dla gminy Pęcław oznacza to, że np. zabytkowe księgi parafialne czy inne archiwalia, jeśli trafiłyby do biblioteki publicznej, podlegałyby tym rygorom.
- **Ochrona materiałów archiwalnych:** unormowana jest w **ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t.j. *Dz.U. z 2020 r. poz. 164 z późn. zm.*). Ustawa ta obejmuje ochroną wszelkie archiwalia o wartości historycznej – zarówno państwowe (przechowywane w Archiwach Państwowych), jak i prywatne, jeżeli zostaną uznane za część narodowego zasobu archiwalnego. W kontekście gminy istotne jest, że dokumenty archiwalne dotyczące historii lokalnej (np. dawne akta gminne, księgi metrykalne, mapy, fotografie) są prawnie chronione – ich zniszczenie, uszkodzenie czy nielegalny wywóz za granicę jest zabronione. Władze gminy mają obowiązek przekazywać do archiwów państwowych materiały archiwalne wytworzone przez urząd gminy po upływie określonego czasu. Chroniąc lokalne archiwalia, gmina również przyczynia się do ochrony dziedzictwa (choć niematerialnego).

Podsumowując, system prawny w Polsce zapewnia **wielopoziomą ochronę zabytków** – od Konstytucji, przez ustawy, po rozporządzenia. Dla gminy Pęcław oznacza to obowiązek działania zgodnie z tymi przepisami, ale też możliwość korzystania z różnych narzędzi (prawnych, finansowych) oferowanych przez te akty w celu skutecznej opieki nad zabytkami na swoim terenie.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Pełna realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Pęcław wymaga uwzględnienia zapisów nadrzędnych dokumentów strategicznych, przede wszystkim krajowego, wojewódzkiego i powiatowego – pod warunkiem, że nie są one sprzeczne z lokalnym interesem ochrony dziedzictwa. Poniżej omówiono najważniejsze **dokumenty strategiczne** odnoszące się do ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki w oparciu o zabytki, które wyznaczają ramy dla działań gminy.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026 – jest to obecnie obowiązujący dokument rządowy, przyjęty przez Radę Ministrów 8 grudnia 2023 r. (ogłoszony w M.P. z 2023 r. poz. 1470). Zastąpił on poprzedni Krajowy Program na lata 2019–2022. Nowy Program krajowy określa cele i kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb konserwatorskich na okres kolejnych czterech lat. Głównym założeniem programu na lata 2023–2026 jest stworzenie warunków dla efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami w zmieniających się realiach społeczno-gospodarczych.

W porównaniu do poprzedniej edycji, nowy program krajowy wprowadza kilka istotnych akcentów. Dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazując nowe wyzwania – m.in. nasilone inwestycje budowlane i modernizacyjne, które mogą zagrażać substancji zabytkowej. Program podkreśla konieczność *przyspieszenia postępowań administracyjnych* dotyczących zabytków i zwiększenia transparentności działań organów konserwatorskich. W praktyce oznacza to dążenie do sprawniejszego wydawania decyzji (np. pozwoleń konserwatorskich) oraz lepszej komunikacji z obywatelami – co w kontekście gminy Pęcław może ułatwić właścicielom zabytków uzyskiwanie pozwoleń i informacji.

Podobnie jak poprzednie programy, **Krajowy Program 2023–2026** wyznacza cele szczegółowe i działania, które powinny być realizowane na poziomie krajowym, ale także regionalnym i lokalnym. Nadal aktualne pozostają cele z poprzedniego okresu, takie jak: wzmocnienie systemu ochrony dziedzictwa na poziomie lokalnym (np. poprzez szkolenia dla samorządów, budowę bazy wiedzy o zabytkach lokalnych, wspieranie gmin w planowaniu przestrzennym z uwzględnieniem zabytków), wzmocnienie ochrony na poziomie centralnym (np. rozwój kadr służb konserwatorskich, ulepszanie standardów konserwatorskich), a także wspieranie opieki nad zabytkami (m.in. poprzez system dotacji, promocję dziedzictwa, zaangażowanie społeczności). Nowy program utrzymuje te kierunki, jednocześnie zapowiadając większe środki finansowe na ochronę zabytków. Jak podkreślono przy okazji jego przyjęcia, w ostatnich latach nastąpił znaczący wzrost finansowania – m.in. poprzez *Rządowy Program Odbudowy Zabytków* (specjalny fundusz dotacyjny), co pozwoliło dofinansować tysiące projektów konserwatorskich w całym kraju.

Dla Gminy Pęcław znaczenie krajowego programu polega na tym, że wyznacza on ogólne ramy naszych działań lokalnych. Gminny Program musi być zgodny z celami krajowymi – np. jeśli w programie krajowym kładzie się nacisk na wykorzystywanie zabytków w turystyce czy edukacji, my również powinniśmy to uwzględnić. Nowy Krajowy Program przynosi ponadto możliwości dodatkowego wsparcia finansowego: dzięki rządowym programom dotacyjnym (jak Rządowy Program Odbudowy Zabytków) gmina i właściciele zabytków mogą starać się o środki na remonty i konserwacje. W latach 2023–2026 priorytetem państwa będzie m.in. digitalizacja rejestrów zabytków i udostępnianie informacji o zabytkach (co może ułatwić promocję naszych obiektów) oraz integracja ochrony zabytków z procesami rozwojowymi (czyli np. harmonijne łączenie inwestycji infrastrukturalnych z troską o dziedzictwo). Podsumowując, krajowa strategia daje nam kierunek: chronić zabytki efektywnie, we współpracy z państwem i społecznością, tak aby dziedzictwo było impulsem do zrównoważonego rozwoju regionu.

Pełny tekst programu:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20230001470/O/M20231470.pdf>

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. Głównym celem SRKS jest zatem wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność.

Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami. Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania.

Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Strategia zakłada trzy cele szczegółowe, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej

za granicą.

3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety: 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą. Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r.

Dokument ponadto wymienia projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych

ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach niniejszego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in. rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (aktualizacja Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, oprac. przez Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, przyjętej w dniu 17.11.2000 r. przez Sejm RP; M.P. Nr 26, poz. 432)

W najnowszej koncepcji (przyjętej uchwałą Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 roku), mowa jest o zrównoważonym rozwoju kraju. Ochrona dziedzictwa kulturowego wspomniana jest wielokrotnie, szczególnie przy omawianiu drugiego celu polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, dot. „poprawy spójności wewnętrznej (...) poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów”. Dokument zwraca uwagę na rażąco niskie, niezgodne z potencjałem rozwojowym, „wykorzystanie funkcji symbolicznych i promocyjnych tych zasobów” (s. 28). Wedle koncepcji powinny być chronione wraz z przyległą przestrzenią, tworzącą krajobraz kulturowy. Podkreśla się konieczność nadania nieużytkowanym zabytkom, zgodnej z ich potencjałem i wymogami ochrony, funkcji, która może ocalić obiekty przed destrukcją.

Ponadto, w odniesieniu do ochrony zasobów kulturowych, Koncepcja zakłada:

- wzrost roli dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego (w perspektywie przyszłych 20 lat),
- przekształcenia zasobów, ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki,
- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno – gospodarczym intensywnie wesprze rozwój gospodarek lokalnych, wzmocnieniu muszą ulec funkcje

symboliczne poszczególnych zabytków,

- wzrost odsetku dziedzictwa materialnego przekształconego w ramach rewitalizacji (szczególnie w strukturach metropolitarnych), rewitalizację jako element przywracający symbolikę miejsca,
- ochrona przestrzeni o charakterze symbolicznym, posiadającej ponadprzeciętne walory i znaczny potencjał rozwojowy będzie stopniowo zwiększana poprzez powoływanie kolejnych miejsc o charakterze promocji dziedzictwa kulturowego i naturalnego (miejsca światowego dziedzictwa UNESCO, pomniki historii i parki kulturowe).

Koncepcja odwołuje się do koncepcji KSOCh - Krajowego Systemu Obszarów Chronionych (systemu składającego się z parków narodowych (PN), rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych (PK), obszarów chronionego krajobrazu (OChK) i drobnych form uzupełniających, którego budowa, rozpoczęta w latach 70. XX wieku, nie została zakończona, a po zmianie Ustawy o ochronie przyrody w 2004 r. system stracił umocowanie prawne), podkreślając wzajemną korelację pomiędzy chronionymi zespołami przyrodniczymi (w tym Natura 2000), a znajdującymi się w ich obrębie siedliskami ludzkimi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi, które jako całość posiadają niejednokrotnie nie wykorzystany potencjał, mogący wspierać atrakcyjność danego regionu.

Dokument podnosi konieczność wprowadzenia zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego w przypadku działań planistycznych, czyli „opracowanie metodologii dotyczącej identyfikacji równorzędnych wartości przyrodniczych, krajobrazowych, niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z regionem geograficznym i zabytkowych obiektów kultury materialnej (...)oraz zarządzania nimi w celu stworzenia warunków do prowadzenia aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do tych zasobów”. Całość ma być opracowana przez zespół, złożony z przedstawicieli ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego, Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego, Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz środowisk naukowych. Same obszary zostaną natomiast „wyodrębnione w planach zagospodarowania przestrzennego województw jako ustalenie wiążące”.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju

Została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 roku, jest kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej kraju. W rozdziale VII. Opis głównych obszarów koncentracji działań wśród projektów strategicznych wymieniona została digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej, czyli kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa

cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Projekt Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego na lata 2025-2028. (projekt)

Program opieki nad zabytkami został przekazany do konsultacji społecznych na mocy uchwały Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 19 sierpnia 2025 roku. Dokument ten jest kontynuacją programu, który obowiązywał w latach 2021-2024.

Dokument ten jest opracowaniem Urzędu Marszałkowskiego i diagnozuje bogate zasoby dziedzictwa kulturowego regionu, wskazując jednocześnie na liczne zagrożenia, takie jak powódzie czy brak dostosowania do wymogów cywilizacyjnych. Program nakreśla cele strategiczne i operacyjne, obejmujące wsparcie finansowe dla remontów i konserwacji, promowanie idei parków kulturowych oraz budowanie współpracy międzynarodowej i społecznej w ochronie dziedzictwa. Zawiera także szczegółowe wykazy obiektów zabytkowych, ich status prawny oraz przykłady udanych rewitalizacji, takich jak adaptacje kompleksów poprzemysłowych i dworców kolejowych.

Dokument wskazuje, że gminy, podobnie jak powiaty i samorząd województwa, są uczestnikami Programu. Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na gminy nałożone są następujące obowiązki:

- **Sporządzanie i realizowanie gminnych programów opieki nad zabytkami:** Gminy, tak jak inne jednostki samorządu terytorialnego, mają ustawowy obowiązek przygotowania i wdrożenia własnych, czteroletnich programów opieki nad zabytkami. Według stanu na marzec 2025 roku, tylko 46 ze 169 gmin województwa (27%) posiadało taki program, co utrudnia prowadzenie spójnej polityki ochrony zabytków.
- **Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ):** Stanowi ona podstawę do opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Ewidencja powinna być prowadzona w formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu danej gminy.
- **Uwzględnianie ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:** Gminy mają obowiązek uwzględniania zadań ochronnych przy kształtowaniu środowiska oraz w dokumentach planistycznych, takich jak Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego (które do 1 stycznia 2026 r. zostanie zastąpione przez plan ogólny gminy) oraz Miejskowy Plan

Zagospodarowania Przestrzennego.

- **Dbłość o zabytki stanowiące mienie gminne:** Samorządy gminne są odpowiedzialne za ochronę zabytków znajdujących się na ich terenie, a także występują w roli właścicieli zabytków stanowiących ich mienie.
- **Możliwość tworzenia parków kulturowych:** Jest to ustawowa forma ochrony zabytków, która zależy od woli lokalnego samorządu i jest tworzona na mocy uchwały rady gminy.
- **Ochrona krajobrazu:** Samorządy mogą podejmować tzw. uchwały krajobrazowe, które regulują zasady umieszczania reklam, obiektów małej architektury oraz ogrodzeń, chroniąc w ten sposób lokalny krajobraz.

W programie w wykazie zabytków zagrożonych wymieniono wpisany do rejestru zabytków pałac w Drogłowicach (387/349/L z dnia 02.04.1963 r.).

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030

Jest to najważniejszy dokument strategiczny regionu, przyjęty uchwałą Sejmiku (uchwała nr XXXVI/1088/17 z 30 listopada 2017 r., aktualizacja: uchwała nr XXI/523/20 z 30 stycznia 2020 r.). Strategia ta szeroko traktuje kwestie dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego. W Strategii podkreślono, że Dolny Śląsk wyróżnia się na tle kraju ogromną liczbą zabytków (łącznie w rejestrze zabytków – obiekty nieruchome, ruchome i archeologiczne – jest niemal 50 tysięcy wpisów). Wymieniono, jakie rodzaje zabytków dominują – najwięcej jest obiektów mieszkalnych i mieszkalno-gospodarczych, dużo zabytków architektury sakralnej oraz rezydencjonalnej (zamki, pałace). Analiza SWOT województwa wskazała bogate dziedzictwo kulturowe (w tym obiekty najwyższej rangi) jako mocną stronę regionu. Z kolei do słabych stron zaliczono m.in. niekorzystne przekształcenia historycznych układów przestrzennych i chaotyczną nową zabudowę oderwaną od tradycji miejscowej, a także zaniedbanie wielu zabytków techniki i przemysłu. Strategia definiuje cele i przedsięwzięcia, wśród których znalazły się również związane z dziedzictwem – np. *wspieranie rewitalizacji zabytkowych miast i obiektów* oraz ich wykorzystanie w turystyce i kulturze (to zadania w ramach celu strategicznego „Dziedzictwo i tożsamość” i celu operacyjnego 1.4 oraz 5.4 strategii). Dla nas oznacza to, że województwo deklaruje pomoc w rewitalizacji cennych obiektów (np. przez programy dotacyjne, doradztwo itp.) oraz promuje takie inicjatywy w skali regionu.

Strategia wojewódzka stanowi dla gminy Pęcław potwierdzenie, że ochrona zabytków jest priorytetem rozwojowym regionu. Nasze działania lokalne wpisują się w cele regionalne – np.

zachowanie zabytkowych wsi nadodrzańskich czy adaptacja ich na potrzeby turystyki będzie w zgodzie ze strategią Dolnego Śląska. Ważne jest również, że strategia wskazuje konkretnie na potrzebę przeciwdziałania negatywnym zjawiskom, takim jak chaotyczna zabudowa. Będziemy zatem dążyć do tego, by nowa zabudowa w naszej gminie harmonizowała z historycznym kontekstem (co jest też postulatem miejscowego studium – patrz rozdz. 5.1). Podsumowując, Strategia Rozwoju Województwa utwierdza nas w przekonaniu, że inwestycje w zabytki i ich ochronę nie są luksusem, ale jednym z warunków zrównoważonego rozwoju regionu.

Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Legnicko - Głogowskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2021-2027

Dokument ten obejmuje swoim zasięgiem subregion Legnicko-Głogowski (w tym Powiat Głogowski wraz z gminami). Jest to strategia współpracy samorządów, która również analizuje potencjał dziedzictwa. W strategii ZIT wskazano, że Dolny Śląsk ma pierwsze miejsce w Polsce pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, co stanowi ogromny potencjał turystyczny regionu. Podkreślono szczególną rolę pewnych typów zabytków – np. dolnośląskie zamki i pałace wraz z parkami stanowią aż 24% zasobów tego typu w skali kraju. Równocześnie zauważono, że wiele obiektów zabytkowych wymaga rewitalizacji, by mogły być w pełni wykorzystane. Strategia ZIT jako jeden z celów stawia *utworzenie wspólnego produktu turystycznego* opartego o dziedzictwo naturalne i kulturowe regionu oraz rozbudowę infrastruktury towarzyszącej turystyce. Kładzie nacisk na rewitalizację terenów atrakcyjnych turystycznie (w tym zabytków) oraz budowę m.in. przystani i infrastruktury nadodrzańskiej. Co istotne, dokument wymienia *konkretnie gminę Pęcław* – jako przykład podano zagospodarowanie terenów nad Odrą poprzez budowę przystani i portów rzecznych w gminie Pęcław oraz Ścinawie. Oznacza to, że w ramach ZIT planuje się inwestycje, które mogą połączyć ochronę przyrody, dziedzictwa i rozwój turystyki (np. przywrócenie znaczenia Odry jako szlaku turystycznego z wykorzystaniem zabytków techniki, takich jak dawne przeprawy promowe czy umocnienia).

Dla gminy Pęcław Strategia ZIT LGOF jest ważna, bo wskazuje na możliwość pozyskania środków unijnych w ramach współpracy samorządów na projekty związane z dziedzictwem (np. projekt utworzenia szlaku turystycznego wzdłuż Odry, który łączy walory przyrodnicze z zabytkami kultury – jak np. *Rygiel Odry*, czyli system poniemieckich umocnień z lat 30. XX w., znajdujący się także na terenie naszej gminy). Już teraz Strategia ZIT wymienia nasze obiekty jako godne uwagi – np. unikatową zabytkową przepompownię w Leszkowicach, którą uznano za potencjalną atrakcję i element marki Krainy Łęgów Odrzańskich. To dla nas sygnał, aby w pełni włączyć się w inicjatywy ZIT i dbać o te wskazane zabytki, bo mogą one stać się kluczowymi punktami sieci

szlaków turystycznych. Innymi słowy, nasz Program opieki nad zabytkami powinien być spójny z celami Strategii ZIT: chroniąc i udostępniając lokalne zabytki, przyczyniamy się do rozwoju całego subregionu.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego", został przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 roku. Jest to dokument strategiczny określający politykę zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa. Jego celem jest osiągnięcie konkurencyjnej, zintegrowanej i spójnej przestrzeni województwa, która zapewnia zrównoważone warunki rozwoju i racjonalne wykorzystanie zasobów.

Aby umożliwić realizację ww. celu samorząd województwa zobowiązał się do następujących działań:

1. Działania służące zapewnieniu ochrony i poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego oraz utrzymaniu wielokulturowej tożsamości regionu, w tym:
 - 1) poprawa stanu założeń przestrzennych o zachowanej strukturze urbanistycznej oraz zespołów zabytkowych przez wsparcie finansowe samorządu województwa,
 - 2) zachowanie miejsc pamięci utrwalających wielokulturową tożsamość regionu przez wsparcie finansowe samorządu województwa.
2. Wskazanie w Planie obszarów i zespołów zabytkowych wnioskowanych do objęcia ochroną w formie parku kulturowego i pomnika historii dla zachowania wartości krajobrazu kulturowego o wysokim znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego.
3. Wspieranie rozwoju systemu regionalnych szlaków turystycznych poprzez:
 - a) opracowanie koncepcji rozwoju systemu regionalnych szlaków turystycznych z uwzględnieniem obszarów o niewykorzystanym potencjale turystycznym,
 - b) włączenie regionalnych szlaków turystycznych w udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych będących w gestii samorządu województwa,
 - c) poprawę dostępności turystycznej województwa przez integrację regionalnych szlaków z systemem węzłów przesiadkowych komunikacji zbiorowej.
4. Opracowanie zintegrowanej strategii rozwoju regionalnych klastrow turystycznych

Ustalenia obowiązujące gminy (przy sporządzaniu studium uwarunkowań):

- Ochrona obiektów i obszarów zabytkowych: Gminy są zobowiązane do wprowadzania w studiach wytycznych określających zasady ochrony i zagospodarowania obiektów, zespołów i obszarów zabytkowych, które objęte są różnymi formami ochrony.

- Wnioskowanie o objęcie ochroną: W studiach należy uwzględniać postulaty dotyczące objęcia ochroną w formie pomnika historii obiektów o wysokich wartościach.
- Ochrona dóbr kultury współczesnej: Plan wskazuje, że gminy powinny w swoich dokumentach planistycznych wprowadzać wytyczne dotyczące zasad ochrony i zagospodarowania dóbr kultury współczesnej oraz wskazywać obiekty do objęcia ochroną konserwatorską.

Postulaty kierowane do gmin (rekomendacje):

- Skoordynowane działania: Gminy powinny uwzględniać założenia "Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego" w swoich lokalnych programach w celu koordynacji działań.
- Tworzenie parków kulturowych: Plan zdecydowanie rekomenduje obejmowanie ochroną w formie parku kulturowego obszarów o wysokich walorach historycznych, artystycznych i krajobrazowych. Plan nie wymienia spośród 21 proponowanych lokalizacji żadnego w gminie Pęcław.
- Wskazywanie obiektów do ochrony: Gminy powinny wskazywać w swoich dokumentach planistycznych obiekty i obszary, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony, taką jak wpis do rejestru zabytków.
- Ochrona miejsc pamięci: Zaleca się zachowanie i ochronę miejsc pamięci utrwalających wielokulturową tożsamość regionu, w tym miejsc martyrologii z okresu II wojny światowej.

Na obszarze Gminy Pęcław nie wyznaczono innych, niż już istniejące, stref ochrony konserwatorskiej, a także nie wytypowano zabytkowych zespołów do objęcia ochroną poprzez utworzenie rezerwatów bądź parków kulturowych.

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU NA LATA 2023-2027 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2029).

Jest to dokument strategiczny, który powstał w sposób partycypacyjny, z udziałem mieszkańców, samorządowców, przedsiębiorców i organizacji społecznych. LGD obejmuje 12 gmin położonych wzdłuż Odry, pomiędzy Wrocławiem a Głogowem. Rzeką Odra jest osią, która spaja cały obszar pod względem przyrodniczym, krajobrazowym, historycznym i kulturowym.

Celem strategii jest zrównoważony rozwój regionu oparty na lokalnych zasobach, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony cennej przyrody. LSR skupia się na dwóch głównych obszarach:

1. Potencjałe rozwojowym w kierunku turystyki, rekreacji i produktu lokalnego.
2. Poprawie jakości życia i wzmacnianiu aktywności mieszkańców.

Aby osiągnąć te cele, strategia wyznacza trzy główne kierunki działania (cele strategiczne):

- Cel 1: Rozwój zrównoważonej oferty turystycznej w oparciu o lokalne zasoby – wspieranie

przedsiębiorczości turystycznej, agroturystyki, rozwój infrastruktury (np. ścieżek rowerowych) oraz ochrona i udostępnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

- Cel 2: Zwiększenie dostępności produktów lokalnych – wspieranie krótkich łańcuchów dostaw żywności, przetwórstwa, rękodzieła oraz edukacja w zakresie zrównoważonego rolnictwa.

- Cel 3: Wzmocnienie roli kultury jako katalizatora zmian i włączenia społecznego – wspieranie inicjatyw kulturalnych, integracja mieszkańców (szczególnie seniorów i młodzieży), rozwój miejsc spotkań (świetlic, przestrzeni publicznej) i wsparcie liderów oraz organizacji pozarządowych.

Realizacja strategii będzie finansowana głównie ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

a) wynikające z dokumentów o charakterze strategicznym

"Strategia Rozwoju Gminy Pęcław na lata 2024-2034", przyjęty uchwałą Rady Gminy Pęcław w dniu 11 września 2025 r..

Jest to kluczowy dokument planistyczny, stworzony metodą partycypacyjną z udziałem mieszkańców, samorządu i ekspertów. Jego celem jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz wzrostu poziomu życia mieszkańców w oparciu o lokalne zasoby i możliwości.

Wizja rozwoju gminy brzmi: "Pęcław – atrakcyjne miejsce do zamieszkania blisko natury".

Strategia opiera się na trzech głównych celach (ładach), które odpowiadają na zdiagnozowane wyzwania i potencjały:

1. Sfera środowiskowa/przestrzenna: Rozwój infrastruktury komunalnej (drogi, kanalizacja, gospodarka odpadami), wzrost bezpieczeństwa powodziowego, racjonalne wykorzystanie potencjału Odry dla turystyki i rekreacji oraz promowanie efektywności energetycznej i OZE.

2. Sfera społeczna: Modernizacja infrastruktury sportowo-edukacyjnej, wzmacnianie systemu opieki społecznej, aktywizacja zawodowa mieszkańców oraz zwiększenie ich zaangażowania w sprawy

publiczne poprzez rozwój przestrzeni wspólnych i wsparcie liderów.

3. Sfera gospodarcza: Rozwój lokalnej przedsiębiorczości (MŚP), wsparcie dla usług w sektorze turystyczno-rekreacyjnym oraz promowanie przedsiębiorczości społecznej jako narzędzia aktywizacji.

W diagnozie podkreślono, że główną gałęzią gospodarki gminy pozostaje rolnictwo, z dominacją dużych gospodarstw. Jednocześnie zauważono problemy związane z wyższym niż przeciętna regionalna poziomem bezrobocia oraz niską aktywnością gospodarczą mieszkańców. Do mocnych stron zaliczono natomiast korzystną strukturę demograficzną oraz bliskość Głogowa, która stwarza potencjał rozwoju funkcji mieszkaniowej.

Dokument odnosi się także do „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017” i wskazuje, że na terenie gminy Pęcław znajduje się wiele cennych obiektów dziedzictwa kulturowego. W analizie SWOT różnorodność zasobów zabytkowych została ujęta jako mocna strona gminy. W rejestrze zabytków nieruchomych znajduje się 17 obiektów i zespołów, głównie sakralnych (kościół z cmentarzami) oraz rezydencjonalnych (pałace, parki i folwarki). Rejestr zabytków ruchomych obejmuje wystrój i wyposażenie kościoła w Białoleścu, pałacu w Droglowicach oraz kościoła w Piersnej, a do rejestru zabytków archeologicznych wpisano osadę w Droglowicach. Niestety, stan wielu obiektów jest zły: szczególnie zagrożony jest zespół pałacowy w Droglowicach, wszystkie parki podworskie są silnie zaniedbane, a dwory w Mieleszynie i Kotowicach popadają w ruinę. W dobrym stanie pozostają przede wszystkim kościoły, w tym odnowiona świątynia w Białoleścu, a także spichlerz w Droglowicach wyremontowany przez KOWR.

Strategia wskazuje konieczność podjęcia działań na rzecz ochrony i wykorzystania lokalnego dziedzictwa. W ramach celu szczegółowego 1.3: „Racjonalne wykorzystanie potencjału Odry i lokalnego dziedzictwa na rzecz rozwoju turystyki i rekreacji” zaplanowano ochronę i zachowanie zabytków oraz tradycyjnej zabudowy wiejskiej, szczególnie w miejscowościach nadodrzańskich; adaptację lokalnych zasobów dla tworzenia oferty turystycznej, m.in. Ekomuzeum Dziadoszan czy Rygla Odry – systemu umocnień z II wojny światowej; zabezpieczenie popadających w ruinę dworów w Mieleszynie i Kotowicach oraz pałacu w Droglowicach; uporządkowanie i adaptację parków podworskich jako miejsc rekreacji dla mieszkańców; ewidencję i inwentaryzację nieujętych dotąd obiektów, takich jak niemieckie schrony z lat 30. i 40. XX w. czy obiekty hydrotechniczne (przepompownia w Leszkowicach, elektrownia wodna koło Borkowa); a także rewitalizację dawnych przystani i przepraw promowych z nadaniem im nowych funkcji.

W analizie SWOT jako słabą stronę gminy wymieniono zaniedbane lub zrujnowane zabytki lokalne, a jako zagrożenia – negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony obiektów oraz

prorowadzenie remontów bez zrozumienia ich wartości historycznej.

PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA DLA GMINY PĘCŁAW NA LATA 2025-2028 Z PERSPEKTYWĄ NA LATA 2029-2032

Na podstawie „Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Pęcław na lata 2025–2028” można wskazać szereg postulatów i zadań, które – choć nie odnoszą się bezpośrednio do zabytków – mają istotny pośredni wpływ na ich stan i ochronę. Dokument podkreśla przede wszystkim wysoki stopień zagrożenia powodzią i podtopieniami. Apel Rady Gminy zwraca uwagę na zły stan techniczny dziewiętnastokilometrowego wału przeciwpowodziowego, a planowane działania obejmują modernizację i systematyczną konserwację wałów oraz urządzeń melioracyjnych. Skuteczna ochrona przeciwpowodziowa jest kluczowa dla zabezpieczenia zabytków położonych w dolinie Odry, w tym historycznych założeń pałacowo-parkowych i folwarcznych, które narażone są na zalania i podtopienia mogące uszkodzić zarówno substancję budowlaną, jak i historyczną roślinność parkową.

Równolegle program wskazuje na problem ekstremalnych zagrożeń suszą atmosferyczną i rolniczą. W związku z tym przewiduje realizację projektów retencyjnych, obejmujących budowę obiektów małej retencji, renaturyzację cieków, zadrzewienia i zalesienia, a także rozwój retencji przydomowej. Zatrzymywanie wody w krajobrazie ma ogromne znaczenie dla stanu parków podworskich – podniesienie poziomu wód gruntowych sprzyja zachowaniu starodrzewu, a tym samym utrzymaniu historycznej kompozycji zieleni.

Kolejnym obszarem działań jest poprawa jakości powietrza poprzez walkę z tzw. niską emisją. Główne źródło zanieczyszczeń stanowi indywidualne ogrzewanie budynków, dlatego program przewiduje termomodernizację obiektów i wymianę przestarzałych źródeł ciepła. Redukcja pyłów i związków siarki spowalnia degradację elewacji oraz dachów zabytkowych budynków, ogranicza powstawanie trudnych do usunięcia osadów i spowalnia korozję materiałów, co wprost przekłada się na niższe koszty i rzadszą potrzebę konserwacji.

Dokument akcentuje także konieczność ochrony i pielęgnacji zasobów przyrodniczych. Obejmuje to utrzymanie obszarów leśnych w dobrym stanie, wprowadzanie nowych zadrzewień, zalesień oraz rewitalizację terenów zieleni. Choć działania te dotyczą przede wszystkim środowiska naturalnego, ich realizacja w otoczeniu zabytków, szczególnie pałaców i parków, ma ogromne znaczenie dla ochrony kontekstu krajobrazowego. Zadbane otoczenie nie tylko podnosi walory estetyczne i turystyczne obiektów, ale też chroni je przed skutkami niekontrolowanej sukcesji roślinności czy ekspansją gatunków inwazyjnych.

Istotnym elementem programu jest wreszcie odpowiedzialne planowanie przestrzenne, w ramach którego zaleca się uwzględnianie w zagospodarowaniu terenu wymogów ochrony środowiska, takich jak ochrona wód, powietrza czy ochrona przed hałasem. Takie podejście ma bezpośredni wpływ na stan i wartość zabytków, gdyż pozwala chronić ich otoczenie i osie widokowe, a także zapobiega sytuowaniu w sąsiedztwie inwestycji, które mogłyby obniżyć walory historyczne i krajobrazowe tych obiektów.

b) wynikające z opracowań wyznaczających kierunki polityki przestrzennej gminy

"Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Pęcław" (UCHWAŁA NR XXX/240/23 RADY GMINY PĘCŁAW z dnia 14 czerwca 2023 r.

Jest to kluczowy, choć niewiążący bezpośrednio (nie jest aktem prawa miejscowego), dokument planistyczny gminy, który określa politykę przestrzenną. Pierwotna wersja została uchwalona w 2001 roku, a następnie była zmieniana w 2012 i 2023 roku. Celem studium jest określenie warunków i kierunków rozwoju gminy w sposób zrównoważony, uwzględniając jej potencjał przyrodniczy, kulturowy, społeczny i gospodarczy.

Dokument składa się z dwóch głównych części:

1. Diagnozy (Uwarunkowania): Analizuje stan istniejący w różnych dziedzinach, takich jak środowisko przyrodnicze (w tym położenie w Pradolinie Głogowskiej i obszary Natura 2000), środowisko kulturowe (zabytki), demografia, rolnictwo (które jest głównym źródłem utrzymania), infrastruktura techniczna i komunikacyjna.
2. Kierunków rozwoju (Polityka przestrzenna): Wyznacza cele i zasady zagospodarowania, wskazując tereny pod nową zabudowę (głównie mieszkaniową), obszary do ochrony, a także kierunki rozwoju infrastruktury, np. budowę obwodnic Białoleki i Pęcławia czy gazyfikację gminy.

Zmiany w studium (szczególnie z 2012 i 2023 r.) były odpowiedzią na potrzeby mieszkańców, głównie dotyczące wyznaczenia nowych terenów pod zabudowę jednorodzinną w związku z rosnącym zainteresowaniem osiedlaniem się w gminie, m.in. ze względu na bliskość Głogowa i walory krajobrazowe.

Studium szczegółowo opisuje bogate dziedzictwo kulturowe gminy, które jest uznawane za istotny atut, ale jednocześnie wskazuje na zły stan techniczny wielu obiektów.

Gmina Pęcław dysponuje bogatym i różnorodnym dziedzictwem kulturowym, na które składa się historycznie ukształtowany rolniczy krajobraz z zespołami pałacowo-parkowymi, dworskimi i folwarcznymi, a także dwoma zabytkowymi kościołami w Białolece i Piersnej, historycznymi układami ruralistycznymi wsi, obiektami techniki – jak przepompownie w Leszkowicach i Borkowie – reliktnymi

przepraw promowych oraz pozostałościami umocnień z II wojny światowej, znanych jako Rygiel Odry. Do rejestru zabytków wpisanych jest 14 obiektów, w tym kościoły, pałace i parki (stan na 2021 r.), natomiast gminna ewidencja zabytków z lutego 2022 r. obejmuje 187 pozycji, wśród których znajdują się domy mieszkalne, budynki gospodarcze, kapliczki i inne obiekty o wartości kulturowej. Studium uzupełnia również wykaz 163 stanowisk archeologicznych.

Stan techniczny wielu obiektów oceniany jest jako zły – szczególnie w przypadku dawnych zabudowań popegeerowskich. Pałac w Droglowicach popada w kompletną ruinę, podobnie jak dwory w Mileszynie i Kotowicach, a wszystkie parki podworskie są zaniedbane i zdegradowane. Co więcej, trzy obiekty wpisane niegdyś do rejestru – spichlerz w Pęcławiu, dwór w Wierzchowni i stajnia w Droglowicach – już fizycznie nie istnieją. W dobrym stanie zachowały się natomiast przede wszystkim kościoły.

Studium określa szczegółowe zasady i kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego, które powinny być uwzględniane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Nakazuje ono ochronę obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji poprzez zachowanie ich historycznej formy, bryły, detalu architektonicznego oraz kształtu i pokrycia dachów, przy czym wszelkie prace muszą być uzgadniane z konserwatorem zabytków. Dla historycznych układów wsi – Białołęki, Droglowic, Leszkowic i Pęcławia – wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej, w których nowa zabudowa musi być dostosowana do istniejącej kompozycji, linii i wysokości. Wprowadzono również strefy ochrony krajobrazu kulturowego, gdzie zakazuje się lokalizowania obiektów obcych historycznej przestrzeni, takich jak maszty czy siłownie wiatrowe, a także strefy ochrony ekspozycji mające zabezpieczyć widoki na zabytki.

Na obszarach wsi o średniowiecznych metrykach oraz w rejonie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, m.in. wczesnośredniowiecznej osady w Droglowicach, wyznaczono strefy obserwacji archeologicznej, co oznacza, że wszelkie inwestycje wymagające prac ziemnych muszą być poprzedzone badaniami ratowniczymi. Studium postuluje ponadto rewaloryzację zabytkowych założeń zieleni, rewitalizację zdegradowanych obiektów po byłych PGR-ach oraz ich adaptację do nowych funkcji, takich jak usługi czy turystyka.

Plan Ogólny Gminy Pęcław

W świetle nowelizacji ustawy planistycznej od 1 stycznia 2026 r. studium uwarunkowań zostanie zastąpione planem ogólnym gminy. Art. 13a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprowadza „plan ogólny gminy” – akt prawa miejscowego uchwalany przez radę gminy dla całego obszaru gminy (z wyjątkiem morskich wód wewnętrznych oraz terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu). Zgodnie z uchwałą nr III/14/24 RADY GMINY PĘCŁAW z dnia 20 czerwca 2024 r. przystąpiono do

sporządzenia planu ogólnego gminy Pęcław.

Treścią obowiązkową planu ogólnego jest wyznaczenie stref planistycznych oraz określenie gminnych standardów urbanistycznych; fakultatywnie można w nim wskazać obszary uzupełnienia zabudowy oraz obszary zabudowy śródmiejskiej. Ustalenia planu ogólnego w zakresie stref planistycznych, gminnych standardów urbanistycznych i obszarów zabudowy śródmiejskiej uwzględnia się przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i są one podstawą prawną wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Wskazanie obszarów uzupełnienia zabudowy stanowi z kolei podstawę prawną do wydania decyzji o warunkach zabudowy.

Jednocześnie plan ogólny nie może być podstawą do podejmowania innych decyzji niż te wymienione wyżej.

Dla Pęcławia, jako gminy o charakterze wiejskim, w której znajdują się zarówno pojedyncze obiekty zabytkowe (np. kościoły, kapliczki, budynki folwarczne), jak i całe układy ruralistyczne, oznacza to konieczność ścisłego powiązania planowania przestrzennego z ochroną dziedzictwa kulturowego. Ograniczenia wynikające z ochrony zabytków będą prezentowane w uzasadnieniu do planu ogólnego i publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej, a docelowo w Rejestrze Urbanistycznym. Choć samo uzasadnienie nie będzie miało charakteru normatywnego, to skutki wynikające z obecności zabytków muszą znaleźć odzwierciedlenie w ustaleniach planu ogólnego, co będzie wiązało się z konkretnymi ograniczeniami dotyczącymi zagospodarowania terenów. Gmina Pęcław będzie musiała zadbać o aktualność danych – plan ma opierać się na informacjach bieżących na dzień wystąpienia o uzgodnienia, co wymusza współpracę z konserwatorem zabytków i aktualizację ewidencji. Reforma wprowadza również większą przejrzystość: dokumenty planistyczne, wraz z uzasadnieniem obejmującym kwestie zabytków, zostaną udostępnione w Rejestrze Urbanistycznym, co ułatwi mieszkańcom i inwestorom dostęp do informacji o ograniczeniach przestrzennych. Dla Pęcławia oznacza to zarówno szansę na lepszą ochronę lokalnego dziedzictwa, jak i konieczność starannego przygotowania planu ogólnego, który stanie się podstawą dla dalszych planów miejscowych i decyzji administracyjnych. W praktyce władze gminy będą musiały połączyć rozwój przestrzenny z ochroną historycznego krajobrazu, tak aby zachować unikatowy charakter miejscowości, a jednocześnie umożliwić racjonalne inwestycje.

Podsumowując, dokumenty planistyczne gminy – Studium (a w przyszłości plan ogólny) – zawierają istotne wskazówki służące ochronie naszego dziedzictwa w procesach zagospodarowania przestrzennego.

5.2. Charakterystyka zasobów, analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Pierwsze wzmianki na temat osadnictwa i działalności ludzkiej w granicach obecnej gminy Pęcław swym rodowodem sięgają okresu przedhistorycznego, o czym świadczą zabytki archeologiczne. Istotne znaczenie miała lokalizacja w pobliżu Odry – osady pełniły ważne funkcje strategiczne związane z przeprawą przez rzekę. W średniowieczu plemię Dziadoszan stworzyło grody w pobliżu granic dzisiejszej gminy w Orsku oraz Przedmościu, które funkcjonowały do połowy X wieku i podupadły po skonsolidowaniu plemion słowiańskich przez Mieszka I. Osadnictwo rozwijało się jednak nadal wokół przepraw, z których najdogodniejsze w średniowieczu znajdowały się w dwóch wspomnianych miejscach oraz w Białolecie. W XIII wieku pojawiają się pierwsze wzmianki na temat Piersnej, należącej przez krótki okres czasu do księcia Konrada Głogowskiego. Na przełomie XIII i XIV wieku lokowano na prawie niemieckim Wietszyce, Leszkowice, Kotowice, Pęcław oraz Wierzchowice, choć pozostałe miejscowości mogły już wtedy istnieć i funkcjonować na prawie polskim. Na przestrzeni XVII i XVIII wieku powstały wsie Wojszyn, Borek i Zabornia, zaś na mapach Księstwa Głogowskiego z XVII wieku umieszczono Białolecie (choć pierwsza wzmianka w dokumentach archiwalnych na temat tej wsi pojawia się już w 1414 r.), Pęcław, Piersnę, Droglowice, Golkowice, Wietszyce, Kotowice oraz Leszkowice. Część z nich funkcjonowała jako dobra rycerskie, później zaś szlacheckie.

Polityczna przynależność okolic Pęcławia zmieniała się. Wszystkie miejscowości wchodziły między XIII a XVI wiekiem w skład Księstwa Głogowskiego. 20 sierpnia 1385 tereny gminy Pęcław były areną bitwy pod Wietszycami. Starcie to było konsekwencją przeszło 90 letnich zmagania na pograniczu Księstwa Głogowskiego i Królestwa Polskiego o wpływy w południowo - zachodniej Wielkopolsce wokół Kościana i Wschowy. Wojska polskie, w odwecie za działania roku 1383 - nacierały na Głogów, jednak w Wietszycach zostały zatrzymane i rozbite przez wojska śląskie księcia żagańskiego - głogowskiego Henryka VII Rumpolda. W roku 1488, po wojnie o sukcesję głogowską, okoliczne ziemie stały się na 3 lata dobrami Marcina Korwina, króla Węgier, a następnie dziedzicznym terytorium Korony Czeskiej, zarządzanym przez Jagiellończyków: Jana Olbrachta (do 1491 r.) i Zygmunta Starego (do 1506). Po 1618 r. ziemie dawnego księstwa włączono do monarchii Habsburgów, zaś po wojnach śląskich w latach 40. XVIII w. aż do 1945 r. stały się one częścią Prus. W XVII w. wojna trzydziestoletnia i pochód prywatnych wojsk Albrechta Wallensteina wpływały na krajobraz regionu i zniszczenia w miejscowościach (spłonął [m.in.](#) kościół w Białolecie).

Osady i wsie obecnej gminy Pęcław od zawsze miały charakter rolniczo-hodowlany, związane też były silnie z Odrą. Po XVIII wiek region często był nawiedzany przez epidemie, które kilkakrotnie dziesiątkowały liczbę mieszkańców i doprowadzały do wyludnienia wsi. Za każdym razem przybywali jednak nowi osadnicy. Rozwój regionu nastąpił w II połowie XIX wieku i wiąże się z panowaniem pruskim. Z okresu tego pochodzi większość istniejącej dziś zabudowy, będącej wynikiem powstawania gospodarstw produkcyjnych. Wraz z rozwojem przemysłu spożywczego okolicy, w tym budową cukrowni w Głogowie (1836), Nosolicach (1896), gorzelni w Trzęsowie, krochmalni w Głogowie i w Niechlowie, poprawiła się sytuacja ekonomiczna okolicznych wsi.

W czasach nowożytnych największym ośrodkiem na terenie dzisiejszej Gminy była Białotłęka. W 1791 r. wieś liczyła 46 budynków i 262 mieszkańców. Oprócz siedziby właścicieli i kościoła z plebanią istniał w niej folwark, szkoła, karczma oraz wiatrak. Pod koniec XIX w. powstała mleczarnia.

W XIX w. regulacja koryta Odry i powstanie przystani dla barek i statków rzecznych m.in. w Borkowie, doprowadziła do modernizacji dróg i wzrostu znaczenia regionu. Od czerwca 1887 roku na trasie Chobienia – Siedliska kursował parowiec osobowy „Wielki Głogów”, dzięki czemu nadodrzańskie miejscowości stały się przystankiem na trasie żeglugi śródlądowej, elementem jej tradycji. Rozwój okolicznych wsi zaowocował budową nowego kościoła w Wojszycach, szkół w Białotłęce, Wierzchowni, Wojszynie, Droglowicach, Wietszycach i Kotowicach. W regionie dominowali w XIX wieku wyznawcy protestantyzmu, choć katolicy wciąż stanowili $\frac{1}{4}$ mieszkańców.

Rozwój regionu uległ spowolnieniu w okresie międzywojennym, kiedy to wprowadzone zostały jedynie obiekty techniczne, takie jak przepompownia w Borkowie i w Leszkowicach, funkcjonujące w systemie melioracji łąk nadodrzańskich, odprowadzające wody z kanałów melioracyjnych (pochodzących z przełomu XIX i XX w.) do Odry. Równocześnie w największych wsiach działały restauracje z gospodami, szkoły i usługi. W Białotłęce, która liczyła w 1925 r. 338 mieszkańców, funkcjonował urząd stanu cywilnego, pocztowy, posterunek policji, dom pogrzebowy, dwie restauracje, wiejski dom towarowy, areszt, magazyn wojskowy oraz zakłady usługowe. Z uwagi na małe uprzemysłowienie i problemy z zatrudnieniem w latach 30. XX doszło do migracji ludności na zachód Rzeszy, przekraczającej przyrost naturalny. Sytuacja odwróciła się w trakcie II wojny światowej, gdy okoliczne wsie zasiedliła ludność niemiecka z zachodniej Rzeszy.

Działania II wojny światowej ominęły region obecnej gminy, nie dokonały się na jej terenie większe zniszczenia poza aktami rabunkowymi, które szczególnie dotknęły zespoły dworskie i pałacowe po 1945 r. Po przyłączeniu terenu dzisiejszej Gminy do Polski w latach 1945-1948 do okolicznych wiosek napłynęła ludność z terenów wschodniej i centralnej II RP, a także Ukraińcy

i Łemkowie w ramach akcji "Wisła". Na miejscu pozostało ok. 500 autochtonów. Do 1954 r. część obszaru należała do Gminy Białoleka.

Historycznie wykształcona struktura przestrzenna gminy Pęcław wraz z zabudową zachowała swój przedwojenny charakter, w krajobrazie ruralistycznym wciąż dominują obiekty sprzed 1945 roku.

Gmina Pęcław w obecnych granicach została powołana do życia w 1972 roku. Obszar ten graniczy z wiejską gminą Głogów od zachodu oraz powiatami górowskim od północy, lubińskim – od południowego wschodu oraz polkowickim od południa. Obszar od średniowiecza historycznie był związany z miastem Głogowem, odległym zaledwie 10 km od granic obecnej gminy.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Obecnie w krajobrazie kulturowym dominują wsie o zabudowie z przełomu XIX i XX wieku o czytelnych układach ruralistycznych, posiadających metrykę średniowieczną. Zwarte skupiska osad otoczone polami, lasami oraz terenami podmokłymi (pozostałości po dawnym biegu Odry), zlokalizowane są wśród starorzeczy Odry. Istotną częścią krajobrazu kulturowego są miejscowości położone w nadbrzeżnym pasie rzeki, w okolicach zalesionych wałów, gdzie wciąż czytelne pozostają tereny po dawnych przystaniach, a także pozostałości po umocnieniach i fortyfikacjach Linii Środkowej Odry. Nieodzownym ich elementem są obwałowania XIX wieczne, rozbudowane po powodzi z roku 1903, remontowane i modernizowane po lata 30. XX w. oraz w okresie powojennym. Rzeka, choć od wieków się przez nią przeprawiano - stanowi rodzaj naturalnej granicy, widomej w całej ifrastrukturze i zabudowie pobliskich miejscowości.

Przeszło połowa osad gminy Pęcław wyróżnia się zespołami podworskimi i pałacowymi, które stanowią element osi ruralistycznej, znajdują się zawsze w centrum wsi, przy głównych traktach. Wyjątek stanowi zespół w Leszkowicach. Z dziewięciu osad tylko trzy posiadają kościoły, bądź kaplice. Integralnymi elementami lokalnego dziedzictwa pozostają ponadto liczne stanowiska archeologiczne oraz instalacje hydrotechniczne, powiązane z gospodarką odrzańską i nawadnianiem okolicznych pól. Region ominęło intensywne uprzemysłowienie, zaś zabudowa o małej intensywności wpleciona pozostaje w malowniczy krajobraz również za sprawą licznych, choć zdewastowanych parków przypałacowych i naturalnych arealów leśnych.

5.2.3. Układ ruralistyczny

Na terenie gminy Pęcław nigdy nie rozwinęły się ośrodki miejskie, stąd mówić można jedynie o układach ruralistycznych. Przez wieki najważniejszą osadą w regionie była Białoleka, której średniowieczna struktura owalnicy pozostaje do dziś czytelna. Układ ten miał charakter obronny,

z zabudową mieszkalno – gospodarczą na okręgu koła ze wspólnym pastwiskiem w środku. Zabudowę wsi takich jak Droglowice, Wierzchownia, Wojszyn czy Mileszyn zaplanowano natomiast wzdłuż traktów komunikacyjnych, linearnie, stanowią one przykład tzw. niwowych „ulicówek”, których koncepcja została nieznacznie zaburzona wraz z powstaniem nowej zabudowy po 1945 roku. Bardziej nieregularnym rozplanowaniem odznacza się Piersna, Pęcław oraz Wietszyce, łączące w sobie cechy ulicówki, okolnicy i zabudowy narastającej wokół dawnego zespołu dworskiego. Nadbrzeżne Golkowice i Borkowice charakteryzują się natomiast skupiskami zabudowy ograniczonej i uzależnionej swą strukturą od linii nabrzeża rzeczno. Odmienny charakter mają Leszkowice, składające się z dwóch odrębnych osad: nadbrzeżnej krótkiej ulicówki oraz zespołu pałacowego wraz folwarkiem i zabudową mieszkalną służby oraz parobków wzdłuż wschodniego podjazdu do kompleksu.

Układów ruralistycznych niemal nie zaburzają powojenne elementy zabudowy, stanowią one niewielki odsetek w większości miejscowości.

Najstarsze części układów wsi znaczą zagrody wznoszone w czworobok z budynkami mieszkalnymi prostopadłościennymi do głównego traktu, w równej linii zabudowy. Zespoły dworskie i pałacowe dominują w układach przestrzennych wsi, z reguły ulokowane są w ich centrach. Golkowice oraz Turów mogą posłużyć za przykład rozplanowania zabudowy mieszkalnej wokół pierwotnego zespołu dworskiego, są to osady przyfolwarczne.

5.2.4. Zabytki nieruchome

5.2.4.1. Zabudowa mieszkalna i gospodarcza

Na występującą w gminie Pęcław zabytkową zabudowę mieszkalną składają się niewielkie folwarki i gospodarstwa rolne w większości z przełomu XIX i XX wieku, wraz z zachowanymi budynkami gospodarczymi, usytuowane zarówno w układzie kalenicowych, jak i szczytowym.

Dominują budynki ceglane, otynkowane jednokondygnacyjne z poddaszem użytkowym, rzadziej dwukondygnacyjne domy w układzie szczytowym i zabudową gospodarczą na tyłach, zamykającą prostokątne podwórze, zachowały się w obrębie wszystkich wsi. Ozdobę szczytów elewacji bocznych tych obiektów stanowią opaski gzymsowe oraz symetrycznie rozmieszczone półokrągłe otwory okienne.

Drugi typ zachowanych gospodarstw rolnych, charakteryzują ceglane, z reguły jednokondygnacyjne, czasami nieotynkowane domy mieszkalne, często z facjatą bądź dwukondygnacyjnym ryzalitem na osi fasady, wraz z zabudową gospodarczą. Niektóre spośród nich posiadają drewnianą werandę, bądź wiatrołap, akcentujące główne wejście.

Zachowało się kilkanaście domów mieszkalnych wzbogaconych bardziej urozmaiconym detalem architektonicznym. Wśród nich warto wymienić m.in. budynek w Pęcławiu nr 28 z uskokową opaską ścian szczytowych, lizenami w narożach i wazami wieńczącymi szczyty; dom nr 3 i 42 w Białółce z ozdobnymi otworami okiennymi ryzalitu osiowego i szczytów elewacji bocznych czy gospodę w Kotowicach oraz dom nr 41 w Białółce ze ścianką szczytową na osi fasady, odwołującą się swą formą do wzorców neogotyckich. Dodatkowo dom nr 3 w Białółce zdobi nad wejściem głównym rzadki detal – płaskorzeźbione popiersie kobiety z dzieckiem (być może odniesienie do Matki Bożej) w ozdobnym medalionie.

Powyższa zabudowa uzupełniona jest pojedynczymi budynkami powstałymi w latach 20. XX i na przełomie XX i XXI wieku. Nie zachowały się natomiast domy drewniane, niegdyś w zabudowie wsi przeważające.

Większość budynków mieszkalnych regionu zachowała oryginalną bryłę, często też zadaszenie, jednak przeważająca część z nich otrzymała nowe otwory okienne (często naruszające rytmikę oryginalnych podziałów elewacji), wiele z nich pozbawionych zostało też oryginalnej dekoracji architektonicznej, szczególnie wskutek ocieplania elewacji.

Charakterystyczne są zachowane budynki gospodarcze, łączące funkcje obory w przyziemiu i stodoły bądź spichlerza w partii użytkowego poddasza, wzniesione na planie prostokąta, ceglane, zdobione opaskami gzymsu międzykondygnacyjnego oraz rytmicznym układem otworów okiennych i drzwiowych (z reguły sklepionych łukiem odcinkowym) o bardzo powtarzalnych formach i kształtach na terenie całej gminy. Wszystkie zachowane są w bardzo dobrym stanie, część posiada bogatsze formy detaliczne (mowa o budynkach gospodarczych z Wojszyna). Znacznie oszczędniejszą formą odznaczają się ceglane stodoły, równie licznie zachowane. W Kotowicach, Wierzchowni i Pęcławiu pozostały stodoły o konstrukcji szachulcowej z 4 ćw. XIX w.

Odmienne typologicznie pozostają dwukondygnacyjny spichlerz przy budynku mieszkalnym nr 27 w Droglowicach oraz zachowany częściowo budynek gospodarczy przy domu nr 11 w Wierzchowni (za sprawą falistej formy dachu). Wszystkie opisane obiekty pochodzą z przełomu XIX i XX w., pojedyncze z lat 70/90. XIX w. Ponadto w Droglowicach ok. 1870 r. wzniesiono na planie wydłużonego prostokąta owczarnię, która obecnie częściowo użytkowana jest jako dom mieszkalny.

5.2.4.2. Budynki użyteczności publicznej i gospody

Zachowane w gminie zabytkowe budynki użyteczności publicznej oraz gospody pochodzą z XIX oraz z XX w. Gospody wiejskie zachowały się w Pęcławiu, Droglowicach, Leszkowicach, Wojszynie,

Wietszycach i Kotowicach. Zachował się też silnie przekształcony budynek restauracji - gospody w Borkowie (tzw. Rybaczówka). Przed 1945 r. najwięcej z nich działało w miejscowościach leżących nad Odrą, w Borkowie były to aż trzy obiekty. Dziś pełnią rolę domów mieszkalnych poza pierwszym obiektem, w którym obecnie mieści się Urząd Gminy. Nieużytkowana gospoda w Kotowicach jest obecnie przeznaczona na cele mieszkalne. Gospoda w Drogłowicach posiada dodatkowo funkcję handlową. Wszystkie odznaczały się bogatą dekoracją architektoniczną lub (i) elementami bryły takimi jak facjaty, ścianki szczytowe na dłuższej osi, etc., którą to dekorację po II wojnie światowej częściowo utraciły, ulegając kolejnym przekształceniom.

Podobnie powstałe w ostatniej ćwierci XIX wieku i powiększane bądź przebudowywane w latach 20. XX w. zostały dawne szkoły – poza placówką w Białoleścu – przystosowane zostały do funkcji mieszkalnych. Elewacja szkoły w Wietszycach została zaakcentowana lizenami i okulusem w ryzalicie środkowym. Główną ozdobą budynków w Drogłowicach i Białoleścu – są dachy mansardowe. Ceglane, nieotynkowane szkoły w Wojszynie i Kotowicach nie uległy przebudowie w latach 20., zaś wydłużona bryła obiektu w Wierzchowni pozbawiona jest akcentów oraz dekoracji.

5.2.4.3. Obiekty sakralne

W gminie Pęcław zachowały się jedynie trzy zabytkowe kościoły. Wokół dwóch z nich założono cmentarze. Wszystkie zachowały się w bardzo dobrym stanie, nadal są użytkowane.

Kościół parafialny pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej w Białoleścu

Pierwszy kościół w Białoleścu wzniesiono ok. 1610 - 14 r. z fundacji Ernesta von Schweinitz. Świątynia spłonęła w 1633 r. w trakcie wojny 30 letniej wskutek starć ze Szwedami połączonych sił brandenbursko - saksońskich. Została odbudowana, a następnie przebudowana ok. 1756 roku. W czasie tym przechodziła z rąk ewangelików w ręce katolików, by stać się znów ewangelicką. Obecny kościół wzniesiono prawdopodobnie z wykorzystaniem murów wcześniejszej budowli być może jeszcze w XIX w., ostatnie poświęcenie miało miejsce w 1900 r.

Orientowany, murowany, na rzucie prostokąta, jednonawowy z dzwonnica nad kruchtą, nakryty został dachem czterospadowym. Jego architektura wykazuje cechy późnoklasycystyczne, podobnie jak większość zachowanego wyposażenia wnętrza. Nawiązuje też do późnobarokowych kościołów protestanckich epoki fryderycjańskiej.

Kościół wraz z cmentarzem okala mur, którego fragmenty pochodzą z XVII wieku, podobnie jak późnorenesansowa brama wiodąca na teren świątyni.

Kościół filialny pw. Nawiedzenia NMP w Piersnej

Obiekt po raz pierwszy wzmiankowano w źródłach w 1259 roku, powstał prawdopodobnie w 1 poł. XIII w.. Być może na jego fundamentach wzniesiono dzisiejszą świątynię, której powstanie datuje się na XV wiek.

Bryła jednonawowej późnogotyckiej świątyni uległa przebudowie po działaniach wojny trzydziestoletniej, kiedy kościół najpierw ostrzelano, a następnie spalono (13.11.1635; ale też w 1633 i do 1640). W okresie reformacji kościół okresowo przejęty został przez protestantów, by powrócić w 1654 roku do katolików. W trakcie kilkudziesięciu lat odbudowy (1654 – 1680) zmieniono m.in. kształt otworów okiennych. Oryginalne zachowały się jedynie w wieży. Dzwon pochodzi z 1601 roku, natomiast zakrystia i kruchta stanowią neogotyckie przybudówki z 2 poł. XIX w. Piersna była znanym centrum pielgrzymkowym już w XVII w. W XIX i XX w. w dzień Nawiedzenia (31 maja) odwiedzało ją od 6 do 8 tys. wiernych.

Orientowany, murowano – kamienny (oprócz cegieł użyto żeleziaków i głazów narzutowych) kościół z wieżą nad kruchtą, oparty został na filarach przyporowych. Nawa przykryta jest sklepieniem kolebkowym z lunetami. We wnętrzu zachowało się wyposażenie barokowe i rokokowe z XVII i XVIII wieku. Cennym zabytkiem są ponadto dwa portale późnogotyckie, a także liczne renesansowe i rokokowe epitafia wmurowane w elewację świątyni i mur cmentarny (najstarsze spośród datowanych z 1566 r., z 1600, 1666 oraz wieku XIX).

Kościół filialny pod wezwaniem św. Mikołaja w Wojszynie

Pierwszy kościół wzniesiono prawdopodobnie w 1659 r. (data chorągwi na wieży kościelnej), tuż po wojnie 30 letniej. W jej miejscu wzniesiono ok. 1800 r. świątynię, która spaliła się już 8 lat później i została odbudowana w 1817 r. Jej współczesna forma jest wynikiem kolejnej przebudowy z 1880 roku, prawdopodobnie przy wykorzystaniu fragmentów wcześniejszej architektury. Do 1945 r. funkcjonowała jako kaplica i tak potocznie nazywana jest do dziś.

Niegdyś ewangelicka, ulokowana w centrum wsi, przy głównym trakcie komunikacyjnym. Niewielka, orientowana, murowana i otynkowana, z ośmioboczną wieżą nad kruchtą – pozbawiona jest dekoracji architektonicznej. Wnętrze kryte stropem prostym, z dobudowaną zakrystią, mieści ołtarz neogotycki i wyposażenie z przełomu XIX i XX w.

5.2.4.4. Zespoły rezydencjonalne

Ogromną większość osad gminy Pęcław stanowiły indywidualne majątki ziemskie z zespołami dworskimi i pałacowymi, często wywodzące się jeszcze z dóbr rycerskich. Wszystkie bez większego uszczerbku (zostały jedynie częściowo splądrowane), przetrwały II wojnę światową. Te, które po 1945 r. nie zostały zagospodarowane szybko popadły w ruinę i w większości w 3 ćwierci XX w. zostały rozebrane. Te, w których w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej utworzono Państwowe Gospodarstwa Rolne (zlikwidowane w 1991 r.) - przetrwały dłużej lub do naszych czasów. Większość obiektów przestała być użytkowana, co też przyspieszyło popadanie zespołów w ruinę. Obecnie tylko dwa spośród nich zachowały się we względnie dobrym stanie: pałac w Białoleścu i Turowie. Z roku na rok podupada nieużytkowany dwór w Leszkowicach, będący w rękach prywatnych. Dwór w Mieszynie oraz pałac w Drogłowicach są w kompletnej ruinie, po pozostałych nie pozostał ślad. Reliktem zespołu w Piersnej jest przebudowany dom mieszkalny pracowników folwarku, prawdopodobnie z końca XIX wieku. W części założeń zachowały się budynki gospodarcze, w większości przypadków wielokrotnie przekształcane.

ZESPOŁY ISTNIEJĄCE (również szczątkowo)

Zespół pałacowy w Białoleścu

Pierwotna zabudowa majątku ziemskiego znajdowała się bardziej na zachód w stosunku do obecnej bryły budynku. Obecny eklektyczny pałac wzniesiono prawdopodobnie częściowo z wykorzystaniem piwnic wcześniejszego dworu. Pierwszy wzmiankowany był renesansowy i należał do rodu von Kottwitz. Dobra przechodziły z rąk do rąk, od 1791 r. należały do rodu von Haack, który w na pocz. XIX w. gruntownie przebudował posiadłość. Współczesny pałac jest wynikiem kolejnej przebudowy, być może przy częściowym zachowaniu bryły poprzedniej rezydencji, z 4 ćw. XIX w. zleconej przez rodzinę Lehfelddt.

Murowany, składa się z dwukondygnacyjnego korpusu głównego osadzonego na rzucie prostokąta, ozdobionego pseudoportykiem na osi oraz z dostawionego doń od południa trójkondygnacyjnego skrzydła z wieżą. Korpus główny kryty jest dachem dwuspadowym z lukarnami. Schodkowy szczyt północnej elewacji oraz ozdobiona krenelażem ośmioboczna wieża wraz z delikatnymi płaskorzeźbami geometrycznymi – świadczą o inspiracjach gotyckich, jednak opracowanie opasek okiennych skrzydła południowego czy drewniany fronton ponad pseudoportykiem elewacji ogrodowej wykazują cechy neorenesansu włoskiego. Część cech stylowych została zatarta wraz z powojennymi drobnymi przekształceniami elewacji korpusu głównego.

Od wschodu do pałacu przylegają budynki gospodarcze (wielokrotnie przebudowane), zaś od południowego – zachodu pawilon wozowni z 4 ćw. XIX wieku, nawiązujący do stylu

mauretańskiego (w stanie ruiny, zarośnięty, zaniedbany, zagrożony), murowany o konstrukcji szachulcowej, założony na planie prostokąta z podwyższoną centralną osią i drewnianą fasadą.

Usytuowany na zachód od pałacu park powstał zapewne na początku XX wieku, na miejscu starszego o około sto lat ogrodu, którego reliktem są dwa stawy przedzielone groblą. Drzewostan składa się głównie z dębów szypułkowych i kasztanowców białych, liczących od 80 do 120 lat (dwa dęby mają ok. 200 lat). Park jest obecnie zaniedbany i zdewastowany.

Zespół pałacowy w Droglowicach

Jako, że Droglowice wzmiankowane są w dokumentach już w 1305 r. i były to przez wieki dobra rodów m.in. von Sack von Bohuniowitz, Herberstein, Kupperswolff, Stössel - prawdopodobnie istniała w miejscowości znacznie starsza siedziba szlachecka. W 1791 r. wymieniana się tu dwór, dwa wolne gospodarstwa i majątek należący do barona von Kottwitz. Ok. 1810 von Kottwitz (prawdopodobnie linia powiązana z Hansem Ernstem von Kottwitz (1757 - 1843) z Krążkowa) zlecieli budowę pałacu w obecnym kształcie. Od 1885 (inne źródła podają 1893) r. majątek należał do Rudolfa Wolfganga Ludwika Ernsta Księcia von Lippe z linii Lippe – Biesterfeld – Weissenfeld (1856 - 1931), poślubionej mu w 1889 Karoline Luise Księżniczki Ardeck (1868 - 1959) oraz w kolejnych latach - ich dzieci¹. W połowie lat 30. XX w. stał się własnością instytucji państwowej Zakładu Ubezpieczeń Urzędników Rzeszy. Po 1945 r. tymczasowo był użytkowany, po opuszczeniu w latach 70. XX w. przeprowadzono remont pałacu, zaś w latach 90. odsłonięto jego wnętrza celem remontu dachu, którego nigdy nie dokończono, co doprowadziło do przyspieszonej degradacji budynku. Obecnie pałac nie posiada zadaszenia, stropów poszczególnych kondygnacji i klatek schodowych, popadł w ruinę, grozi zawaleniem.

Pałac nie był poważnie przebudowywany po 1810 r., stanowił do niedawna niezwykle, jednolity stylistycznie, jaskrawy przykład klasycyzmu, z wyraźnymi nawiązaniem do nurtu empire. Dwukondygnacyjny z mezzanino w partii poddasza skomponowano na planie podkowy z korpusem głównym i dwoma symetrycznymi skrzydłami zamykającymi niewielki dziedziniec od podjazdu. Funkcję fasady pełniła elewacja ogrodowa zdobiona na osi pilastrami w porządku jońskim. Cechy stylowe uwypukla również boniowanie I kondygnacji czy kolumnowy portal

¹ Ród z domu panującego w niemieckim Księstwie von Lippe; powiązany z Bernhardem Księciem Lippe (1911 - 2004), mężem królowej Holandii Juliany. Książę Rudolf zmarł w swoim majątku w Droglowicach w 1931 r. Miał dwóch synów: Friedricha Wilhelma oraz Ernsta (drugi z nich zginął na wojnie 28.08.1914 r. w Villiers-les-Guise we Francji) oraz córkę Marie Adelheid ur. w 1895 r. w Droglowicach, która oba swoje pierwsze związki małżeńskie z Księżętami Reuss zawierała w tymże majątku odpowiednio w 1920 i 1921 r. W latach 30. XX w. Księżna Marie Adelheid, podobnie jak jej starszy brat, znani byli z aktywnego poparcia dla rządów nazistowskich.

wejściowy fasady, wyposażenie wnętrz oraz bogate dekoracje poszczególnych pomieszczeń czerpały ze stylu empire.

W zespole zachował się murowany spichlerz z 1 poł. XIX w., wybudowany na rzucie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym, o konstrukcji szkieletowej ponad I kondygnacją. Po 2018 roku budynek został poddany częściowej konserwacji i zabezpieczeniu (wymieniono dach, odrestaurowano konstrukcję drewnianą, jednak pozostawiono murowaną).

Zespół uzupełnia park w stylu angielskim, wykorzystujący wcześniejszy park przy dworze, a założony w obecnym zarysie w trakcie budowy pałacu ok. 1810 roku, o czym świadczy m.in. charakterystyczne, stopniowe i świadome połączenie parku z pobliskim lasem. Obecnie w większości zdewastowany i zaniedbany.

Zespół pałacowy w Turowie

Założony pod koniec XIX wieku kompleks obejmuje dwukondygnacyjny reprezentacyjny budynek nazywany potocznie pałacem, w przeszłości prawdopodobnie dzierżawiony, nie będący siedzibą rodową, wzniesiony ok. 1875 roku, a przebudowany w 1912. Pałac wystawiono na sprzedaż w roku 2015, obecnie nie jest zamieszkały, popada w ruinę.

Założony na rzucie prostokąta, z portykiem fasady i niewielkimi ryzalitami środkowymi zwieńczonym trójkątnymi szczytami w obrębie elewacji ogrodowej. Narożniki elewacji zostały zaakcentowane boniowanymi lizenami. Neobarokowe inspiracje zdradza dekoracja opasek i naczółków otworów okiennych oraz bryła jednoosiowej dobudówki do korpusu pałacu (z 1912 r.), którego elewacje były pierwotnie symetryczne.

W zespole znajduje się również silnie zaniedbany park z przełomu XIX i XX wieku oraz budynki gospodarcze i mieszkalne z końca XIX wieku, w tym czworak dla pracowników folwarku. Część budynków jest nadal użytkowana.

Zespół dworski w Leszkowicach

W XVII wieku, gdy wzniesiono pierwszą część istniejącego do dziś dnia dworu (prawdopodobnie wykorzystano w tym celu mury istniejącej tu na przełomie XVI i XVII wieku innej rezydencji) - Leszkowice należały do rodu von Niebelschütz. W dokumentach z XVIII w. wzmiankowany jest pałac otoczony fosą oraz folwark, co sugeruje, że pierwotna budowla posiadała renesansową architekturę, następnie przekształconą w barokową. Posiadłość w kolejnych wiekach przechodziła z rąk do rąk. W 1830 była własnością porucznika Karla Wilhelma Eduarda von Kessel (1791 - 1866), którego syn Karl Wilhelm Benno (1834 - 1871) zginął w wojnie prusko - francuskiej. W roku 1872 rodzina von Kessel zdecydowała się sprzedać majątek. Przez 4 lata właścicielami

pozostawali Wallenberg - Pachaly ze Smolca, w latach 1886 - 1894 wymieniany jest Ludwig Dürr z Bělca Wielkiego, następnie Wilhelm John, Julius Drieschner i od 1909 porucznik Richard Ismer, w latach 30. XX w. - Adolf Ismer.

Ok. 1910 r., gdy właścicielami była rodzina Ismer - dokonano znaczącej przebudowy i powiększenia pałacu. Z tego okresu pochodzą sztukaterie, stolarka i inne zachowane detale. Natomiast portal wejścia głównego nosi cechy neobarokowe, zaś szczyt na jego osi - neogotyku, co świadczyć może także o przebudowie ok. 1830 lub w 2 poł. XX w. (prawdopodobnie w czasach, gdy dobra należały do rodziny von Kessel). W 1937 r. majątek wykupiła Śląska Spółka Ziemska z Wrocławia. Po II wojnie światowej w dworze mieściły się laboratoria i biura Warzywniczego Zakładu Doświadczalnego, związane z mikroklimatem najbliższej okolicy. Obiekt restaurowano w latach 80. XX w. Od lat 90. XX w. rezydencja pozostaje niezagospodarowana i nie jest użytkowany. Nie została dostatecznie zabezpieczona, bardzo szybko popada w ruinę. Brakuje większości szyb w oknach, pokrycie dachu jest w bardzo złej kondycji, wewnętrzny taras porastają samosiejki.

Z uwagi na małą ilość detalu - architektura dworu jest trudna do rozwarstwienia. Bryła budynku pozostała barokowa, oparta na planie zbliżonym do podkowy, z dwoma charakterystycznymi, masywnymi skrzydłami od strony elewacji ogrodowej. Dwukondygnacyjny, kryty dachem trójspadowym i czterospadowym z lukarnami, pałac wykazuje dziś cechy stylistyki neogotyckiej za sprawą schodkowego zwieńczenia z wieżyczkami w narożach ścianki szczytowej pseudoportyku fasady. Do wzorców barokowych odwołuje się natomiast sam portal ukształtowany z zabudowanego, wspartego na kolumnach przedsionka, z balkonem II kondygnacji.

Do zespołu należą murowane budynki gospodarcze z przełomu XIX i XX wieku, w tym trójkondygnacyjny spichlerz (niegdyś z drewnianym żurawiem na osi) i dwie sąsiadujące z nim stodoły. Od południowego zachodu do kompleksu przylega zdewastowany park o rodowodzie XIX wiecznym (krajobrazowy, naturalnie bez wyraźnej granicy przechodzący w obszar łągów odrzańskich), z pozostałościami po pierwotnym założeniu (300 - 400 letnie dęby), zaś od północnego wschodu zabytkowa lipowa aleja dojazdowa do pałacu.

Zespół dworski w Mieszynie

Obejmuje obecnie cztery budynki gospodarcze z ok. 1880 i ok. 1920 r., oficynę mieszkalną i mieszkalno - gospodarczą oraz ruiny dworu z lat 1870-1880 wraz z pozostałościami parku z tego samego okresu. Zespół w swym pierwszym zarysie powstał po wzniesieniu wałów na Odrze w latach 1870 - 1880, gdy właścicielką majątku była Elise von Hobberg. W kolejnych dziesięcioleciach właściciele zmieniali się kilkakrotnie.

Niewielki, eklektyczny dwór, założony na planie prostokąta, z dwoma ryzalitami na osi elewacji ogrodowej i fasady, był jeszcze użytkowany w latach 70. XX wieku. Dziś pozostały po nim jedynie zewnętrzne ściany nośne bez stropów i konstrukcji dachu. Pozostałe murowane, ceglane obiekty w folwarku popadają w ruinę. W ciągu ostatnich 8 lat cztery z nich zamieniły się w ruinę, zostały częściowo zburzone. Obecnie zadaszony pozostaje tylko jeden z budynków gospodarczych, zamykający założenie od południa. Oficyna mieszkalno – gospodarcza na północno – zachodnim krańcu założenia pozostaje zamieszкана, jest w dostatecznie dobrym stanie.

Obory i spichrze na planie wydłużonego prostokąta odznaczały się delikatnym ceglanym detalem architektonicznym w postaci odcinkowych opasek nad otworami okiennymi, na jednym z budynków zachowały się relikty drewnianego dźwigu wraz z mechanizmem. Stodoła wraz z oficyną mieszkalno – gospodarczą powstały ok. 1920, budynek mieszkalny został otynkowany, zaś stodoła została silnie przebudowana w II poł. XX w.

ZESPOŁY HISTORYCZNE (nieistniejące)

Zespół pałacowy w Kotowicach

W Kotowicach, będących jednym z najstarszych majątków szlacheckich gminy Pęcław (wzmiankowane już w 1295 r.), zlokalizowany był jeszcze w 2018 roku silnie zdewastowany zespół parkowo – pałacowy. Pałac na rzucie prostokąta kryty był dachem dwuspadowym i powstał najpewniej w latach 70. XIX wieku, prawdopodobnie na miejscu starszej rezydencji (pałac istniał tu już w 1791 r., na zachowanych pocztówkach sprzed 1945 r. widnieje jednak rezydencja z 2 poł. XIX w., prawdopodobnie wzniesiona na wcześniejszych fundamentach). Po II wojnie światowej mieścił PGR, od lat 90. XX w. był niezamieszkały. Zespół z roku na rok popadał w ruinę, ściany zewnętrzne zawałyły się częściowo na początku XXI w. Pozostawał w rękach prywatnych, w roku 2019 został w całości rozebrany (w tym budynki gospodarcze). Pozostał szczątkowo zachowany park.

Zespół podworski w Pęcławiu

Z dawnego zespołu zachowały się jedynie relikty parku dworskiego (przerzedzony drzewostan, zaburzony układ, park obecnie nie jest czytelny w topografii wsi) oraz czworaki (z II poł. XIX wieku). W jego centrum znajdował się niegdyś dwukondygnacyjny dwór na rzucie prostokąta, kryty dachem mansardowym, z końca XVIII w./ początku XIX wieku. Obiekt stał w ruinie już w latach 60. XX wieku, został rozebrany kilka lat później. Nie zachował się również spichlerz z początku XIX wieku, wchodzący w skład założenia.

Zespół podworski w Wierzchowni

Dwór w Wierzchowni powstał prawdopodobnie w końcu XVIII wieku i uległ przebudowom na przestrzeni kolejnego stulecia. Murowany, dwukondygnacyjny, nakryty dachem mansardowym z lukarnami, posiadał oś fasady zaakcentowaną pseudoportykiem z frontonem. Przetrwał II wojnę światową, jednak przez kolejne dziesięciolecia nie był zamieszkały. W latach 80. XX wieku częściowo spłonął, po czym został rozebrany.

W zespole dworskim znajdował się również park i budynki gospodarcze z końca XIX wieku. Do czasów współczesnych dotrwał jeden budynek gospodarczy, ceglany, na rzucie wydłużonego prostokąta, zwarty z budynkiem mieszkalnym, z ok. 1880 r.

Zespół pałacowy w Wietszycach

Powstał w centrum dzisiejszej wsi, do dziś zachowały się jedynie silnie przebudowane budynki gospodarcze pobliskiego folwarku. Eklektyczny dwukondygnacyjny pałac, wybudowany w końcu XIX wieku na rzucie prostokąta, posiadał boniowaną I kondygnację, dekoracyjne frontony wieńczące pseudoryzalitę na osiach dłuższych elewacji i w szczytach bocznych elewacji. Niezamieszkały po II wojnie światowej bardzo szybko popadał w ruinę. Na jego fundamentach pod koniec XX wieku wybudowano magazyn.

Zespół pałacowy w Golkowicach

Golkowice, będące od średniowiecza siedzibą rycerską przy przeprawie promowej, posiadały zespół pałacowy, z którego obecnie pozostały dwa budynki gospodarcze z końca XIX i początku XX wieku, w tym jeden z drewnianym dźwigiem na osi elewacji wschodniej. Pierwotnie istniał tu dwór, sądząc po przyporach ścian widocznych na litografii Aleksandra Dunckera – o rodowodzie renesansowym, który w 2 połowie XIX wieku został przebudowany w stylu neogotyckim. Po II wojnie światowej pałac został rozebrany, dziś w terenie widoczny jest tylko zarys jego fundamentów.

5.2.4.5. Architektura obronna

Od 1928 r. wzdłuż lewego brzegu Odry rozpoczęto budowę umocnień zwanych rygłem Odry, a będących częścią linii środkowej Odry (Oderstellung) – zespołu przeszło 640 schronów bojowych na odcinku pomiędzy Wrocławiem a Krosnem Odrzańskim, które miały chronić Śląsk przed atakami od wschodu. Zespół ten modernizowano w latach 1944 - 45, licząc, że zdoła zatrzymać ofensywę Armii Radzieckiej. W toku II wojny światowej okazał się zbyt słaby, na jego linii nigdy nie prowadzono działań wojennych. W gminie Pęcław do dziś znajdują się pozostałości kilkudziesięciu betonowych i drewniano – ziemnych bunkrów, stanowisk karabinów

maszynowych, okopy oraz umocnienia stanowisk artylerii. Fragmenty zespołu do dziś czytelne są w krajobrazie nadbrzeża Odry.

Część schronów została celowo zniszczona tuż po wojnie i do dziś stanowią one słabo czytelne w krajobrazie ruiny. Wśród zachowanych wszystkie znajdują się pomiędzy Borkowem, a Golkowicami. Trzy betonowe schrony, można odnaleźć około kilometra od przepompowni w Borkowie, w lesie, dokąd prowadzi kamienna droga. Natomiast na północ od Golkowic przy dawnej przystani można odnaleźć bunkier z 1935 roku. Na całym tym odcinku, w oddaleniu od układów ruralistycznych, znajdują się ziemne i betonowe pozostałości umocnień. Tymczasem w Kotowicach ich relikty występują między innymi na wale przeciwpowodziowym w bezpośrednim sąsiedztwie gospodarstw.

5.2.4.6. Zabytki przemysłu i techniki

W obrębie gminy krajobraz osadniczy nieznacznie zmienił się wraz z wprowadzeniem gospodarki kapitalistycznej w XIX wieku: pojawiły się budynki przemysłowe. W większości są to obiekty związane z przemysłem rolno-spożywczym oraz z gospodarką wodną (urządzenia hydrotechniczne), co odpowiadało kierunkom rozwoju gminy w XIX wieku, kiedy to główną gałęzią gospodarki, podobnie jak dziś, było rolnictwo, zaś ruch pasażerski i towarowy na Odrze oraz potrzeby powiększania areału łąk i pól uprawnych powodowały rozrost obiektów hydrotechnicznych i infrastruktury przystaniowej. W drugiej połowie XX wieku systemy te i zabudowa stopniowo traciły swą dawną funkcję.

W Pęcławiu znajdował się jedyny w granicach dzisiejszej gminy duży zakład przemysłowy – gorzelnia, powstała w sąsiedztwie dworu, prawdopodobnie pod koniec XIX wieku. Działała jeszcze w początkach XX wieku. Obecnie nie pozostał po niej ślad.

Najwięcej obiektów o charakterze przemysłowym i technicznym zachowało się w Białotęce. Jednym z ciekawszych zabytków wsi jest kuźnia z ok 1875 roku. Ceglany, parterowy budynek, założony na planie prostokąta, posiada nadal oryginalne ościeżnice, do 2012 roku nie uległ przebudowom, choć dziś posiada wtórne, współczesne wrota. Nie utrzymało się natomiast jego wyposażenie. W obrębie miejscowości zachowała się mleczarnia z przełomu wieków, z budynkiem mieszkalnym nawiązującym do secesji. Obecnie zespół składa się z dwukondygnacyjnego, ceglanego, budynku zaakcentowanego ścianką szczytową o falistej linii w partii nad wejściem głównym oraz z parterowej hali na zapleczu i wolnostojącego komina, którego sylwetkę wzbogacają geometryczne wzory pasów klinkierówki. W obrębie elewacji budynku mieszkalnego wprowadzono wtórne otwory okienne, blisko połowę ich powierzchni ocieplono i otynkowano, zacierając oryginalne walory.

Remizy strażackie

W czterech miejscowościach gminy zachowały się remizy strażackie, z czego w dwóch przypadkach mowa o obiektach sprzed 1945 roku. Zarówno remiza w Białoleścu (wzniesiona prawdopodobnie w 1923, jak głosi tablica wmurowana nad wrotami), jak też w Wietszycach (z pocz. XX wieku) – prezentują typ parterowej, niewielkiej budowli, krytej dachem dwuspadowym, ceglanej, z wrotami na osi krótszej elewacji. Obie nie spełniają swej dawnej funkcji.

Systemy hydrotechniczne

Osady gminy Pęcław zlokalizowane są w starorzeczu i nad samym brzegiem rzeki Odry, co umożliwiło stworzenie sieci kanałów odwadniających pola. Powstały one w początkach XX w. w Leszkowicach i w okolicach Borkowa. Znamionym reliktem pierwszego systemu jest przepompownia wody wzniesiona ok. 1935 r. (widniejąca na mapach z roku 1938, jednak nie z 1934), położona na zachód od założenia folwarcznego, obecnie w ruinie, pozbawiona wyposażenia. Założona na rzucie prostokąta, z wywyższoną częścią centralną o charakterze masywnej wieży, odznacza się modernistyczną szatą stylistyczną i proporcjami bryły. W tym samym czasie powstała przepompownia w Borkowie, o ceglanej, prostokątnej bryle pozbawionej dekoracji, z symetrycznie rozmieszczonymi wydłużonymi otworami okiennymi. Obok budynku w latach 60. XX w. wzniesiono nową przepompownię, która z uwagi na przemiany w hydrotechnice może dziś być również uznawana za zabytkową.

Infrastruktura przystani i przepraw

Reliktem dawnej przystani w Borkowie jest położona na wałach nad Odrą restauracja, ob. dwukondygnacyjny dom mieszkalny, która uległa w ostatnich dziesięcioleciach wielokrotnym przekształceniom zacierającym pierwotny charakter architektoniczny. W Gólkowicach i Leszkowicach zachowały się natomiast kamienne drogi prowadzące do przeprawy.

5.2.4.7. Cmentarze

Dwa spośród nich znajdują się w obrębie zespołów kościelnych. Na cmentarzu w Piersnej, z pewnością użytkowanym jeszcze w średniowieczu, nie zachowały się relikty dawnych nagrobków, jest on współcześnie użytkowany. Epitafia i płyty nagrobne wbudowane zostały natomiast w obrębie elewacji świątyni. Składa się na nie osiem tablic zmarłych w okresie od 1566 roku do wojny 30 – letniej rycerzy, szlachcianek i dwójki dzieci oraz cztery późniejsze epitafia. Cmentarz częściowo okala mur o rodowodzie średniowiecznym.

Na datowanym na XVII wiek cmentarzu w Białoleścu, ocalały pojedyncze przedwojenne nagrobki, tablice pozostałych wmurowano w zachodnią ścianę wydzielającego cmentarz muru. Są to relikty nagrobków Hirschfeldów – pastorów parafii, nauczyciela szkoły ewangelickiej i jego małżonki, trzy z końca XVIII wieku (w tzw. stylu Zopf – schyłku baroku i początku klasycyzmu pruskiego), czwarty z 1827 roku.

Ponadto w niektórych miejscowościach gminy znajdują się relikty dawnych nekropolii: w Golkowicach pośród pól zachowały się pojedyncze nagrobki z II poł. XIX wieku, podobnie jak w Wojszynie i Kotowicach, z kolei zdewastowany cmentarz w Wietszycach spalono w 2006 roku.

5.2.4.8. Krzyże pokutne, kapliczki inne obiekty sakralne

W Wietszycach przy domu mieszkalnym nr 43 (na terenie prywatnym) znajdują się dwa niewielkie krzyże pokutne, datowane na schyłek średniowiecza (XIV - XV w.). W jednym z nich wyryto głęboką bruzdę. Śladem tradycji katolickich w regionie są zachowane kapliczki: w Borkowie, Kaczycach, Kotowicach i dwie w Wojszynie. Wszystkie pochodzą najpewniej z XIX wieku, wyjątek stanowi kapliczka w Kaczycach z początku XX wieku, jednak część z nich została silnie przekształcona, inne – uległy drobnym modernizacjom. Jedna z wojszyńskich kapliczek otrzymała na początku XXI wieku ceglane zwieńczenie, silnie przekształcono kapliczkę w Kotowicach. Murowane, otynkowane, z górną partią z niszą na rzeźbę oddzieloną od cokołu opaską, kryte dachówkami (w systemie dwuspadowym lub czterospadowym), stanowią dziś element krajobrazu centrów wiosek.

W Golkowicach na wjeździe do wsi znajduje się barokowa figura św. Jana Nepomucena na postumencie. Pochodzi prawdopodobnie z ok. 1740 r., zachowana jest w dobrym stanie.

5.2.4.9. Parki

W obrębie gminy Pęcław zachowały się cztery parki przy zespole pałacowym bądź dworskim w Białoleścu, Droglowicach, Leszkowicach i Turowie, posiadające urozmaicony gatunkowo starodrzew, jednak wszystkie są silnie zaniedbane, zdewastowane, od lat nieużytkowane. Parki w nieistniejącym zespole w Pęcławiu i znajdującym się w ruinie w Mileszynie uległy znacznemu przerzedzeniu i przeobrażeniu, nie są obecnie kompletne, zaś park w Wierzchni przestał istnieć. We wszystkich wspomnianych parkach istniały stawy, które już w II poł. XX wieku, na skutek zaniedbania, ulegały zabagnieniu i osuszeniu. Obecnie wszystkie są zarośnięte, ich relikty są ledwo dostrzegalne w strukturach zespołów. Pozostał silnie zdewastowany drzewostan w zespole pałacu w Golkowicach, natomiast w obrębie wałów odrzańskich odnaleźć można wiele starych dębów, na niektórych odcinkach zachowały się całe aleje. Choć nie powstały jako parki, dziś stanowią element krajobrazu nadbrzeża Odry, uformowany ludzką ręką.

5.2.4.10. Pomniki

Po 1918 roku w Wojszynie, Wietszycach, Borkowie i Białołęce wystawiono pomniki poległych na frontach I wojny światowej żołnierzy pochodzących z tych miejscowości. Zachowały się dwa pierwsze w formie kamiennego, nieobrobionego obelisku z tablicą z wrytymi nazwiskami oraz kamienny cenotaf w Białołęce, pozbawiony tablicy inskrypcyjnej.

5.2.5. Zabytki ruchome

Trzy spośród zabytków rejestrowych, położonych na terenie gminy Pęcław, posiadały unikatowe, cenne wnętrza. Stan zachowania wyposażenia i dekoracji świątyń w Białołęce oraz Piersnej jest bardzo dobry, w przeciwieństwie do pałacu w Droglowicach.

Klasycyzujące wyposażenie pałacu w Droglowicach

Datowana na ok. 1810 rok dekoracja apartamentów i salonów reprezentacyjnych I kondygnacji inspirowana była, podobnie jak detal architektoniczny, klasycyzmem, z widocznymi nawiązaniem do modnego stylu empire. Szczególne walory artystyczne posiadała sala balowa oraz reprezentacyjny westybul, zdobione alegorycznymi rzeźbami, medalionami, groteskami, girlandami, wazami oraz pilastrami. Drugą wojnę światową przetrwała w bardzo dobrym stanie. Uległa kompletnej dewastacji pod koniec XX wieku. Obecnie większość ścian niezadaszonego pałacu pozbawionego stropów jest nieodwracalnie zniszczona. Jeszcze kilka lat temu dostrzec można było relikty płycin, dekoracji stiukowej, ornamentalnej, roślinnej i płaskorzeźb, przedstawiających bohaterów i bogów mitologii rzymskiej. Dekoracja ta została bezpowrotnie utracona.

Wyposażenie kościoła w Białołęce

Klasycystyczne, jednonawowe wnętrze świątyni kryte jest stropem drewnianym. Zachowały się w nim oryginalne empory (pierwotnie kościół należał do gminy ewangelickiej), ołtarz oraz wyposażenie i malowidła zarówno z okresu wzniesienia nowej świątyni, jak też, pochodzące zapewne z pierwotnego kościoła – barokowe. Wśród nich wyróżnia się obraz *Zdjęcie z krzyża*, zdobiące prezbiterium. Nieco młodsze są organy, wykonane przez firmę Waltera Gebrüdera z Górnego Śląska w 1900 roku.

Wyposażenie kościoła w Piersnej

Jednonawowe wnętrze świątyni z nieco węższym prezbiterium zdobi sklepienie kolebkowe z lunetami oraz bogate wyposażenie w stylu późnego baroku i wczesnego rokoka, na które składają się ołtarz główny, ołtarze boczne, ambona, grupy rzeźbiarskie, konfesjonały, etc. Szczególnie cenna jest umieszczona w ołtarzu głównym gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem, pochodząca z ok. 1400 r. – najstarsza rzeźba tego typu w powiecie głogowskim.

5.2.6. Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Pęcław wyznaczono 163 stanowiska archeologiczne.

Gmina naznaczona jest działalnością człowieka począwszy od środkowej epoki kamienia. Obozowisko mezolityczne odnaleziono w okolicach Wojszyna, gdzie znajdują się też fragmenty osady neolitycznej oraz luźne znaleziska z epoki żelaza i z okresu wpływów rzymskich. Neolityczne luźne znaleziska odkryto w okolicach Wierzchowni i Wietszyc. Niewielkie cmentarze epoki brązu zlokalizowano w pierwszej z tych miejscowości oraz w Leszkowicach. Z Droglowic pochodzą drobne przedmioty z epoki żelaza, w Gminie są też pozostałości osad i cmentarzysk z okresu wpływów rzymskich. W Droglowicach pozostały ślady wczesnośredniowiecznej osady, z lat 600 – 1250. Ten rozdział chronologii gminy znaczą dwie kolejne osady. Dwa kilometry na południowy zachód od Białotęki nad Czarną odnaleziono nizinne grodzisko z podgrodziem. Podobne znajdowało się też nad kanałem południowym w Leszkowicach, ok. 2 km na południowy wschód od wsi. Obiekty osadnicze nie są oznakowane w terenie. Ich relikty są nieczytelne w krajobrazie gminy.

Najwięcej stanowisk koncentruje się w dolinie Odry oraz nad rzeką Baryczą – czyli w strefach dogodnych do osadnictwa od pradziejów. Materiały zabytkowe z tych stanowisk (fragmenty ceramiki, narzędzia krzemienne, przedmioty metalowe) są gromadzone w zbiorach muzeów (głównie Muzeum Archeologiczne w Głogowie).

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Ziemie obecnej gminy Pęcław w zasadniczym zrębie zostały zagospodarowane w XIII i XIV wieku przez ludy rdzennie słowiańskie, czego śladem jest nazewnictwo osad i wiosek, w okresie późniejszym jedynie zmienione: Droglowice w państwie pruskim zwały się Drogelwitz, Wojszyn – Wojszau, Borek – Borkau, Golkowice – Golkowitz, Kotowice – Kottwitz, itd.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Wśród prawnych form ochrony zabytków wyróżnia się wpis obiektu do rejestru zabytków, uznanie go za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, wpis na listę Skarbów Dziedzictwa, bądź ustalenie ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W gminie Pęcław dotychczas skorzystano jedynie z pierwszej z tych form. W rejestrze zabytków nieruchomych w latach 1961-1991 znalazło się 17 obiektów z obszarów gminy. Trzy z nich nie dotrwały do naszych czasów i zostały wykreślone, co ostatecznie dało liczbę 14 zabytków wpisanych do rejestru. Listę uzupełniono w 2019 roku dodając zabytkowy pawilon parkowy w Białoleścu.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru wraz z datą wpisu
1	Białoleść	Kościół (parafialny pw. MB Bolesnej)	pocz. XIX	A/1418/376, wpis 02-04-1963
2	Białoleść	Cmentarz przykościelny	XVIII, 1932	A/1419/771/L; wpis 28.12.1987
3	Białoleść	Pałac	2 poł. XIX w.	A/2759/718/L; wpis 26-06-1986
4	Białoleść	Park podworski	k. XIX w.	A/2760/572/L; wpis 02-06-1980
5	Białoleść	Pawilon parkowy	2 poł. XIX w.	A/6083; wpis 28-05-2018
6	Droglowice	Pałac	XVIII/XIX w.	A/2809/387; wpis 02.04.1963
7	Droglowice	Spichlerz	XVIII w.	A/2811/379; wpis 02.04.1963
8	Droglowice	Park	1810	A/2810/538/L; wpis 19.06.1979
9	Leszkowice	Dwór	XVIII, 1876	A/3046/1001/L; wpis 14-11-1991

10	Leszkowice	Park	XVIII/ XIX w.	A/3045/539/L; wpis 19-06-1979
11	Leszkowice	Aleja lipowa	k. XIX w.	A/3044/701/L; wpis 25-06-1986
12	Mileszyn	Park	ok. 1875	A/3120/537/L; wpis 19-06-1979
13	Piersna	Kościół filialny (pw. Nawiedzenia NMP)	XV w.	A/2303/179; wpis 15-03-1961
14	Turów	Pałac	ok.1890	A/3419/965; wpis 05-07-1991
15	Turów	Park podworski	ok. 1890	A/3420/564/L; wpis 05-06-1980

Wszystkie zespoły dworskie i pałacowe wymagają natychmiastowych interwencji. Wśród nich zespół pałacowy w Droglowicach znajduje się w kompletnej ruinie, grozi zawaleniem. Poważnie zagrożony jest obecnie niezamieszkały i nieremontowany dwór w Leszkowicach, z poszyciem dachu w stanie bardzo złym, z roku na rok coraz bardziej zawilgocony oraz pałac w Turowie - jeśli sytuacja nie ulegnie zmianie oba w kolejnych latach mogą podzielić los rezydencji w Droglowicach. Częściowo zamieszkały jest pałac w Białółce, jednak jego stan zachowania z roku na rok się pogarsza, obecnie chyli się ku ruinie, ma uszkodzony dach i zwiłgocone elewacje. W bardzo złej kondycji znajduje się wozownia przy pałacu, zarośnięta i zdewastowana. Wszystkie parki są silnie zaniedbane, zdewastowane, od dziesięcioleci niepielęgowane, podobnie jak pozostałe budynki zespołów (za wyjątkiem spichlerza w Droglowicach). Nasadzenia ozdobne w parkach zatarły się pod dziką roślinnością, aleje zanikły, stawy parkowe zarosły.

Kościół znajduje się w zadowalającym stanie i nie wymaga pilnych prac remontowych. Dach kościoła w Piersnej okazał się być nieszczelny i wymagał pilnej naprawy. W 2023 r. udało się pozyskać dofinansowanie na jego remont. Renowacji poddano też elewacje i wieżbę kościoła w Białółce w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

Wśród zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru, znalazły się trzy zespoły wyposażenia wnętrz. Wystroje wnętrz kościołów w Białółce i Piersnej znajdują się w doskonałym stanie, jedynie klasycystyczne dekoracje architektoniczne salonów pałacu w Droglowicach w praktyce przestały istnieć, zachowały się pojedyncze fragmenty stiuków, sztukaterii i płaskorzeźb, z każdym rokiem coraz mniej czytelne.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	styl	Nr rejestru	Data wpisu
1	Białołęka	Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego w Białołęce	Barok, klasycyzm	97/415/L/81	18.07.1973
2	Droglowice	Wystrój architektoniczny pałacu w Droglowicach	Klasycyzm	163/75/421/L/81	22.04.1975
3	Piersna	Wystrój i wyposażenie wnętrza kościoła filialnego w Poraszynie (ob. Piersna)	Goty, renesans, barok, klasycyzm	52/405/L/81	14.01.1972

Listę zabytków rejestrowych zamyka wczesnośredniowieczny gród w Droglowicach, wpisany w 1969 roku do rejestru zabytków (nr 236/85 192/Ar). Stanowisko nie jest czytelne w terenie, nie zostało też oznakowane.

Wszelkie prace modernizacyjne i remonty, prowadzone w obrębie zabytków wpisanych do rejestru, winny być poprzedzone pozwoleniem konserwatora zabytków. W tym celu konieczne jest wypełnienie stosownego wniosku, często wymagane są odpowiednie ekspertyzy i badania. Wymagania wobec właścicieli, kierowników prac i procedurę postępowania w związku z remontem, precyzuje Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz.U. z dnia 30.czerwca 2004 r.) oraz Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa i rozporządzenie odnoszą się również do zagospodarowania stanowisk archeologicznych, przy których wszelkie roboty ziemne muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i prowadzone pod nadzorem specjalistów.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22. pkt 4 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad Zabytkami ewidencją zostają objęte zabytki architektury i budownictwa: zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych oraz zabytki

archeologiczne. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych spoczywa na Wójcie Gminy. Ewidencja ta, będąca zbiorem założonych dla zabytków architektury i budownictwa kart adresowych z fotografiami (dla stanowisk archeologicznych z oznakowaniem na mapie o skali 1:10 000), jest podstawą sporządzenia programów opieki nad zabytkami (art. 21 Ustawy).

Gminna ewidencja zabytków powinna być uzupełniana i weryfikowana, nie jest dokumentem zamkniętym. Podlega okresowej aktualizacji. Obiekty, które zostały gruntownie przebudowane (zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, skucie wystroju elewacji etc.), bądź przestały istnieć – powinny być wykreślane. Zmiany stanu prawnego – wpis obiektu do rejestru zabytków, nowe ustalenia naukowe, uzupełnianie i weryfikacja wykazu stanowisk archeologicznych, również podlegają aktualizacji w kartach. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się zarówno obiekty objęte ochroną konserwatorską, jak też nieruchome zabytki architektury i budownictwa, stanowiska archeologiczne i zabytki ruchome. Burmistrz miasta/wójt gminy ma prawo w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wpisać nowe obiekty do ewidencji.

Zmiany w ewidencji nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami.

Właściciele obiektów, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zachować gabaryty wysokościowe, formę dachu i rodzaj pokrycia, kompozycję i wystrój elewacji oraz formę stolarki okiennej i drzwiowej.

W ewidencji gminy Pęcław znajduje się 187 obiektów architektury i budownictwa, parki i cmentarze oraz 7 układów ruralistycznych, w tym 15 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Wśród nich większość stanowią domy mieszkalne oraz budynki gospodarcze w zagrodach. Na trzecim miejscu klasyfikują się zespoły dworskie bądź pałacowe z ośmioma rezydencjami, bądź ich ruinami (część nieistniejących od dziesięcioleci zespołów została wykreślona w 2022 r.).

W ewidencji gminy Pęcław znalazło się pięć budynków użyteczności publicznej (jeden zewidencjonowany jako dwa odrębne) siedem układów ruralistycznych oraz dwa obiekty wchodzące w skład zespołów sakralnych i sześć zespołów cmentarnych, bądź ich relikty.

Wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków (stan na luty 2022 r.) zamieszczony jest w Załączniku nr 2 do *Programu*.

Spośród 187 obiektów ok. 20 zostało silnie przekształconych bądź przebudowanych, co doprowadziło do zatarcia ich walorów historyczno – estetycznych. W przyszłości należy zapobiegać samowolnym przekształceniom szczególnie poprzez działania edukacyjno - informacyjne wśród właścicieli obiektów.

W roku 2014 oraz w 2022 do gminnej ewidencji zabytków wpisano natomiast 62 obiekty zaproponowane do ujęcia z obszaru gminy, w tym zabytki techniki i przemysłu, m.in. związane z systemami melioracyjnymi i irygacyjnymi oraz umocnieniami „Rygla Odry”, obiekty z obszaru wsi Kotowice, a także infrastrukturę dawnych przystani.

W gminnej ewidencji zabytków pozostaje 20 obiektów, które zostały radykalnie przekształcone i zatarł się ich pierwotny charakter, nieczytelna pozostaje oryginalna bryła, detal architektoniczny, podziały elewacji lub inny ważny element. Część z nich istnieje częściowo w swej oryginalnej formie lub popada w ruinę. Są one szczególnie narażone na nieodwracalne zaprzepaszczenie wartości, które przed laty zadecydowały o ich wpisie:

lp	miejsowość	obiekt	adres	Datowanie
1	Białołęka	Dom mieszkalny	1	k. XIX w.
2	Białołęka	Dom mieszkalny	31	ok. 1910
3	Białołęka	Dom mieszkalny	46	ok. 1900/ I. 70. XX w.
4	Borków	Dom mieszkalny	34	ok. 1900
5	Drogłowice	Dom mieszkalny	6	ok. 1900
6	Drogłowice	Dom mieszkalny	8	ok. 1905
7	Drogłowice	Dom mieszkalny	18	ok. 1900
8	Drogłowice	Dom mieszkalny	27	ok. 1880
9	Kaczyce	Dom mieszkalny	2	ok. 1910
10	Leszkowice	Dom mieszkalny	22	ok. 1910
11	Leszkowice	Dom mieszkalny	23	ok. 1910

12	Mileszyn	Obora	11	ok. 1900
13	Mileszyn	Stodoła w zespole dworskim		ok. 1920
14	Mileszyn	oficyna mieszkalno - gospodarcza w zespole dworskim		
15	Pęcław	Dom mieszkalny	16	ok. 1900
16	Piersna	Obora ze stodołą	2	ok. 1900
17	Wietszyce	Dom mieszkalny	4	pocz. XX w.
18	Wietszyce	Dom mieszkalny	14	ok. 1910
19	Wojszyn	Dom mieszkalny	12	2 poł. XIX / XX w.
20	Wojszyn	Dom mieszkalny	15	ok. 1880

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na terenie gminy nie zachowały się zabytki o bardzo rzadkich walorach artystycznych, jednak niektóre z nich odznaczają się na tle pozostałych. Z uwagi na znaczenie historyczne (również jako miejsce kultu) wyróżnia się kościół w Piersnej, ważnym zabytkiem pozostawał wystrój pałacu w Drogłowicach, który niestety z uwagi na stan zachowania pałacu wydaje się być bezpowrotnie utracony. Niezwykłym obiektem jest przepompownia w Leszkowicach, która z uwagi na wartości artystyczne oraz unikatowość (w skali regionu, a nawet całego kraju) – powinna stać się jednym ze sztandarowych zabytków gminy, tymczasem popada w ruinę i staje się obiektem zagrożonym.

Krajobraz kulturowy gminy Pęcław jest wynikiem rolniczego charakteru tych ziem i ich integralnego związku z Odrą oraz historycznymi przeprawami przez rzekę. Za sprawą małych wahań demograficznych (przed II wojną światową okolicę zamieszkiwało, podobnie jak dziś, nieco ponad 2 tys. osób; co więcej, liczba ta utrzymywała się przez cały okres PRL-u) dziś obserwować możemy układy ruralistyczne nieznacznie zaburzone nową zabudową. Gmina Pęcław może poszczycić się wieloma doskonale zachowanymi zespołami zagród wiejskich, z budynkami mieszkalnymi, gospodarczymi, stodołami, a nawet ogrodzeniami. Wiele obiektów nie było przekształcanych od dziesięcioleci, po dziś dzień spełniając swe dawne funkcje.

Cenna jest infrastruktura związana z przystaniami i przeprawami odrzańskimi w Borkowie, Golkowicach i Leszkowicach oraz systemem melioracyjno/irygacyjnym, dziś zachowane fragmentarycznie i niejednokrotnie zapomniane. Ich widowym śladem są kamienne drogi, prowadzące ze wsi do rzeki oraz istniejące (choć znacznie przekształcone) zajazdy i restauracje, związane z obsługą przystani. W połączeniu z opisaną zabudową ruralistyczną (w tym obiektami użyteczności publicznej oraz technicznymi i przemysłowymi) i relikami zespołów folwarcznych – tworzy niepowtarzalny charakter obszaru chronionego gminy.

Dziedzictwo kulturowe gminy Pęcław sprowadzane było przez ostatnie lata do klasycznego katalogu zabytków, przy zatarciu tradycji militarnych i odrzańskich. Pojedyncze obiekty spośród nich, powtarzalne w wielu regionach Dolnego Śląska, nie posiadają tak wielkiej wartości, jak ich konglomerat. Wiele budynków zostało zaniedbanych, dawne zespoły folwarczne i pałacowe popadły w ruinę, jednak ich duże zagęszczenie (aż 11 na 13 wsi oraz jeden przysiółek) stanowić może dziś dodatkową atrakcję turystyczną. To różnorodność dziedzictwa gminy Pęcław: z przepompownią w Leszkowicach, pałacem w Droglowicach, kościołem w Piersnej z licznymi epitafiami, relikami przepraw i przystani, doskonale zachowanymi zespołami gospodarstw i ciekawymi budynkami gospodarczymi, umocnieniami „Rygla Odry”, czytelnymi układami ruralistycznymi oraz krzyżami pokutnymi w Wietszycach (obecnie poza rejestrem i ewidencją) czy stanowiskami archeologicznymi związanymi z Dziadoszanami powinna być pielęgnowana i promowana.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans oraz zagrożeń.

6.1. Analiza uwarunkowań wpływających na stan zabytków oraz ocena stanu dziedzictwa

Położenie geograficzne i środowisko przyrodnicze. Realnym zagrożeniem pozostają zmiany klimatyczne. Z uwagi na swe położenie zabytkom Gminy Pęcław zagrażają wezbrania wód. Wały przeciwpowodziowe nad Odrą wytrzymały powódź 1997, 2010 i 2024 roku, jednak wystąpiło podsiąkanie wód i lokalne podtopienia na tzw. zawaliskach za wałami w miejscowościach Droglowice, Wietszyce, Kotowice, Wojszyn oraz przysiółkach Golkowice i Borków.

Bardzo duży wpływ na dziedzictwo ma sukcesja zieleni i zaniedbanie lub porzucenie terenów zabytkowych, co doskonale widać na przykładzie zespołów rezydencjonalnych gminy. Degradacja biologiczna jest też śmiertelna dla wielu budynków gospodarczych i niezamieszkałych domów.

Niewielki wpływ może mieć zmiana w otoczeniu chronionych obiektów, w tym nowa zabudowa i infrastruktura, jednak od wieków teren Gminy nie ulegał silnemu rozwojowi. Problemem może się okazać niedostateczna planistyka przestrzenna, która umożliwi zaburzenie układów ruralistycznych i może w przyszłości zniszczyć charakter lokalnej zabudowy.

Problemy społeczne i ekonomiczne dotyczą głównie małego budżetu gminy w stosunku do dużych potrzeb inwestycyjnych - środki na konserwację dziedzictwa są niewystarczające. Tym ważniejsza wydaje się rola informacyjna i organizacyjna władz samorządowych w stosunku do mieszkańców - posiadaczy zabytków, by móc ułatwić drogę do ich odbudowy, skutecznych i poprawnych modernizacji i remontów. Ważnym czynnikiem jest zaangażowanie mieszkańców, popularyzacja. Można zaobserwować poprawę świadomości, jednak nadal potrzebne są działania edukacyjne.

Podsumowując: główne problemy w opiece nad zabytkami Gminy Pęcław to zły stan techniczny części obiektów (szczególnie nieużytkowanych pałaców i dworów), zagrożenia środowiskowe (powódzie, sukcesja roślinności), brak wystarczających środków finansowych oraz konieczność godzenia ochrony z rozwojem (nowe inwestycje). Główne wyzwania to: ratowanie najbardziej zagrożonych zabytków (powstrzymanie dalszej degradacji pałacu w Białółce i dworu w Leszkowicach; zabezpieczenie ruiny w Drogłowicach), poprawa utrzymania zieleni zabytkowej, włączenie ochrony zabytków do planowania przestrzennego (co już się dzieje poprzez sporządzanie planu ogólnego uwzględniającego strefy ochrony) oraz zwiększenie zaangażowania społeczności i właścicieli w opiekę nad dziedzictwem

6.2. Analiza SWOT zasobów zabytkowych

W celu określenia priorytetów *Programu Opieki nad Zabytkami* oraz możliwości w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Pęcław opracowano analizę SWOT. Powstała ona również w oparciu o Strategię Zrównoważonego Rozwoju Gminy Pęcław.

Mocne strony:

- różnorodność zasobów zabytkowych, w tym duża ilość dawnych założeń rezydencjonalnych, czy zabytków militarnych (umocnienia Rygla Odry),
- małe przekształcenia w obrębie większości zabytkowych obiektów gospodarczych i mieszkalnych, układów ruralistycznych, które w połączeniu ze specyficznym krajobrazem nadodrzańskim tworzą wyjątkowy krajobraz kulturowy,
- duże zasoby przyrodnicze, które można wykorzystać w celach turystycznych i rekreacyjnych (sporty wodne, wędkarstwo, agroturystyka), w tym w ramach turystyki,

- niski poziom zanieczyszczenia środowiska i położenie gminy w sąsiedztwie aglomeracji miejskiej (Głogowa), jako możliwość rozwoju turystyki weekendowej,
- wysoki poziom aktywności społecznej mieszkańców gminy.

Słabe strony:

- słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna, w tym brak oznakowania atrakcji turystycznych i słaba promocja regionu i informacja turystyczna,
- brak koncepcji i oferty wykorzystania zabytków, lokalnego dziedzictwa,
- słabe poczucie tożsamości kulturowej, mała świadomość posiadanych wartości krajobrazu kulturowego i różnorodności dziedzictwa,
- zabytki o charakterze lokalnym, pojedyncze obiekty posiadające wartości historyczne i artystyczne o znaczeniu ponadregionalnym,
- zły lub tragiczny stan techniczny pozostałych zespołów dworskich/ rezydencjonalnych oraz duża ilość opuszczonych i niezamieszkałych obiektów zabytkowych i gospodarstw,
- negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków, postrzeganej jako źródło ograniczeń i represji, mała świadomość społeczna,
- ograniczone środki własne gminy i trudności w zapewnieniu wkładu własnego do projektów konserwatorskich.

Szanse:

- popularność Odry jako wodnego szlaku turystycznego,
- możliwość uzyskania wsparcia z funduszy Unii Europejskiej oraz budżetu państwa i województwa na remont zabytków,
- zwiększająca się świadomość dotycząca wielokulturowości Śląska i jego popularność w obrębie całego kraju przekładająca się na ruch turystyczny,
- społeczne zainteresowanie zabytkami militarnymi oraz duża ilość malowniczo położonych pozostałości założeń rezydencjonalnych – przyciągająca inwestorów,
- nowe instrumenty prawne: plan ogólny gminy (od 2026 r.) pozwoli na wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej, ekspozycji i uzupełnienia zabudowy,
- rozwój odnawialnych źródeł energii i retencji wód – potencjalne wsparcie dla rewaloryzacji parków podworskich i zabezpieczenia obiektów nadrzecznych,
- współpraca regionalna i powiatowa.

Zagrożenia:

- zmiany klimatyczne: możliwe podtopienia i powodzie (położenie w dawnym obszarze zalewowym Odry); susze (pogorszenie stanu starodrzewia), występowanie wichur i silnych burz jako zagrożenie dla zabudowy,
- ograniczona liczba inwestorów i partnerów gotowych adaptować obiekty zabytkowe na nowe funkcje
- brak odpowiedniej edukacji dot. zabytków oraz brak odpowiednich środków materialnych właścicieli, mogące prowadzić do przekształcania elementów architektonicznych i remontów zabytków przy braku zrozumienia jego walorów i zacieraniu pierwotnych wartości artystycznych,
- brak środków budżetowych w gminie na jakiegokolwiek działania wokół ochrony i popularyzacji zabytków,
- niestabilna sytuacja ekonomiczna i polityczna w państwie, w tym wysoka inflacja wpływająca negatywnie na procesy inwestycyjne i remonty obiektów zabytkowych.

7. Założenia programowe

7.1. Cele strategiczne programu opieki

W toku analizy dziedzictwa Gminy Pęcław oraz uwarunkowań na nie wpływających ustalono poniższe nadrzędne cele strategiczne programu opieki nad zabytkami:

- 1) Powstrzymanie degradacji i poprawa stanu najcenniejszych zabytków. Obejmuje prace remontowe i zabezpieczające, szczególnie na zagrożonych obiektach.
- 2) Włączenie dziedzictwa kulturowego w zrównoważony rozwój lokalny. Zakłada wykorzystanie zabytków jako zasobu rozwojowego poprzez adaptację opuszczonych obiektów do nowych funkcji, integrację ochrony dziedzictwa z procesami rozwojowymi i wykorzystywanie zabytków w turystyce i edukacji.
- 3) oprawa systemu zarządzania ochroną zabytków. Oznacza to umocnienie uwzględniania kwestii dziedzictwa w polityce gminy (planowanie przestrzenne, strategia rozwoju), rozwój kompetencji kadr zajmujących się zabytkami, a także pozyskiwanie zewnętrznych funduszy na opiekę nad zabytkami.

4) Edukacja, promocja i zaangażowanie społeczne. Zakłada budowanie silnej świadomości wartości dziedzictwa wśród mieszkańców, promowanie lokalnych zabytków na zewnątrz oraz aktywizację społeczności do opieki nad zabytkami (wolontariat, inicjatywy oddolne).

7.2. Priorytety programu opieki

Cele strategiczne, opisane w pkt 7.1. można uzyskać w perspektywie wieloletniej poprzez następujące priorytety:

I Świadome kształtowanie i ochrona dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego:

- planowe, konsekwentne i kompetentne realizowanie założeń i zadań samorządowych dotyczących ochrony zabytków,
- wspieranie i realizacja lokalnych programów ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego,
- świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego i przyrodniczego oraz jego kompleksową ochronę,
- integracja ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu w strategii rozwoju gminy oraz dokumentach planistycznych.

II Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju gospodarczego i społecznego:

- wykorzystanie walorów kulturowych i krajobrazowych w celu promowania regionu oraz jako czynnika jego rozwoju gospodarczego i społecznego, w tym podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni gminy oraz zabytków dla potrzeb edukacyjnych, społecznych, turystycznych i inwestycyjnych.

III Promocja, edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa służąca budowaniu tożsamości:

- budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony zabytków oraz kształtowanie postaw wzmacniających tożsamość regionalną, opartą o tradycję i historię,
- wzrost świadomości historycznej i poczucia odpowiedzialności właścicieli chronionego mienia,
- dokumentacja zagrożonych i najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego.

7.3. Kierunki działań i zadania programu opieki

Priorytet I: Świadome kształtowanie i ochrona krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania

Zahamowanie procesu degradacji zabytków i działania zmierzające do poprawy stanu ich zachowania	▪ zarezerwowanie środków w budżecie gminnych na prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów), ▪ opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów i podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy, ▪ dofinansowanie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach prywatnych wchodzących w skład gminy, ustalenie stosownej uchwały ustalającej zasady i tryb pozyskiwania dotacji celowej, ▪ zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą, w tym zabezpieczenie trwałych ruin i odpowiednie oznakowanie oraz ewidencjonowanie zabytków nieruchomych i ruchomych, ▪ rewaloryzacja i rewitalizacja zabytkowych zespołów i obiektów przemysłowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji, ▪ rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (parków dawnych zespołów przysiółkowych i podworskich, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy), ▪ utrzymanie i przeprowadzenie remontów zabytkowych odcinków kamiennych dróg.
Uwzględnienie postulatów ochrony zabytków w miejscowych i samorządowych planach zagospodarowania/ rozwoju gminy	▪ opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków), ▪ wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów historyczno-urbanistycznych w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego),

	▪ konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących nowej zabudowy na obszarach objętych ochroną konserwatorską (określoną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego), dotyczącą wysokości i linii zabudowy oraz jej funkcji, ▪ walka z samowolą budowlaną.
Integracja ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	▪ dalsze i konsekwentne uwzględnianie lokalnych zabytków architektury i budownictwa, a szczególnie dziedzictwa związanego z infrastrukturą przystani i sieci irygacyjnej, w działaniach związanych z realizacją projektów przyrodniczych, ▪ ochrona panoram wsi o wartościach kulturowych.
Ochrona układów ruralistycznych	▪ dbanie o ład przestrzenny wsi i przeciwdziałanie rozproszeniu osadnictwa, w tym zachowanie relacji przestrzennych pomiędzy zabytkowymi zespołami; wypełnianie zabudową wolnych działek zgodnie z historyczną kompozycją otaczającego obszaru oraz gabarytami i formą znajdujących się na nim obiektów.
Priorytet II Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju gospodarczego i społecznego	
Kierunki działań	Zadania
Zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego	▪ przeprowadzanie systematycznych prac porządkowych w obrębie zabytkowych zespołów zieleni (cmentarzy poniemieckich, parków zespołów podworskich), wytypowanie dwóch – trzech z nich i zagospodarowanie celem udostępnienia jako atrakcja turystyczna (cmentarze) czy rekreacyjna (parki), ▪ rewaloryzacja nawierzchni dróg prowadzących do dawnych przepraw i przystani odrzańskich, ich przekształcenie w punkty turystyczne z odpowiednią informacją i miejscem na odpoczynek, ▪ wyróżnienie miejsc i obiektów zabytkowych, na których można będzie oprzeć promocję gminy,

	▪ określenie zasad umieszczania na zabytkach architektury i budownictwa szyldów reklamowych i ich konsekwentnego egzekwowania, ▪ iluminacja najcenniejszych zabytków i miejsc.
Tworzenie nowych miejsc pracy w oparciu o ochronę dziedzictwa kulturowego	▪ zachęcanie do zakładania kolejnych i wspieranie istniejących gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach, oferujących wypoczynek i rozrywkę w oparciu o lokalne tradycje, ▪ wspieranie rozwoju muzeów i izb regionalnych oraz organizacji pozarządowych działających w obiektach zabytkowych lub na rzecz tych obiektów, ▪ wspieranie ruchu i działań inwestycyjnych (w oparciu o wytyczne konserwatorskie) w obrębie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym polityka proinwestycyjna gminy – poprzez stworzenie odrębnego dokumentu z wykazem wpisanych do rejestru zabytków obszarów i obiektów z terenu gminy, które mogłyby w przyszłości zostać zagospodarowane na cele rekreacyjne/ jako baza hotelowa czy centrum kongresowe.
Priorytet III Promocja, edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa służąca budowaniu tożsamości	
Kierunki działań	Zadania
Promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i edukacja historyczna mieszkańców regionu	▪ wprowadzenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego i historii regionu do placówek oświatowych, poprzez organizowanie szkoleń dla nauczycieli, dodatkowych zajęć tematycznych dla uczniów, ▪ organizowanie i wspieranie wystaw edukacyjnych, konkursów w obszarze ochrony lokalnego dziedzictwa, ▪ rozważenie możliwości uczestnictwa gminy w corocznych tematycznych Europejskich Dniach Dziedzictwa (wrzesień) i innych festynach oraz cyklach kulturowych organizowanych na poziomie powiatu, ▪ inicjowanie i wspieranie wydawnictw poświęconych lokalnemu dziedzictwu (katalogi form i układów

	architektonicznych, foldery promocyjne, przewodniki, albumy z archiwalnymi pocztówkami i fotografiami), ▪ promowanie właściwych działań konserwatorskich i projektów przy prywatnych zabytkach, zespołach i terenach cennych kulturowo (m.in. przez cykliczne nagradzanie efektywnych działań czy rewitalizacji).
Wykreowanie produktów turystyki regionalnej w oparciu o lokalne dziedzictwo	▪ tworzenie i modernizacja infrastruktury turystycznej (tablice informacyjne na istniejących szlakach i poza nimi, miejsca odpoczynku, tereny przeznaczone na biwaki, popieranie i zachęcanie do otwierania niewielkich punktów gastronomicznych), ▪ wyznaczenie kolejnych szlaków turystycznych (rowerowych, pieszych, konnych, samochodowych obok już istniejącej ścieżki historycznej „Białołęka”) wzdłuż najważniejszych zabytków gminy oraz miejsc ważnych z uwagi na historię i tradycję regionu, przy jednoczesnym ich oznakowaniu i wprowadzeniu tablic informacyjnych w wybranych miejscach, ▪ rozszerzenie istniejących ścieżek turystycznych, przyrodniczych i kajakowych o okoliczne zabytki i umieszczenie informacji na temat wszystkich istniejących szlaków na stronie Gminy Pęcław, a także stworzenie tablic przy najcenniejszych z nich, ▪ wykorzystanie mediów społecznościowych jako taniego nośnika informacji, który może rozpropagować wiedzę na temat lokalnego dziedzictwa, w tym jego perełek w całym kraju i pomoże dotrzeć zarówno do pasjonatów, jak też potencjalnych inwestorów; współpraca z lokalnymi pasjonatami, blogerami z obszaru całego kraju, ▪ alternatywnie do szlaków oznakowanych w terenie: szlaki interaktywne, na bazie map na stronach gminy, z QR kodami umieszczonymi w terenie, prowadzącymi do informacji o obiektach on-line.

Stworzenie dokumentacji obszarów zagrożonych bądź podlegającym przyszłym procesom inwestycyjnym	▪ wykonanie lub/i wspieranie prac studyjnych i ewidencyjnych (studia historyczno – urbanistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, karty ewidencyjne) popularyzatorskich wybranych elementów dziedzictwa (np. zespołu schronów bojowych, wałów i stanowisk strzelniczych „Rygla Odry”), ▪ wykonanie lub/i wspieranie dokumentacji fotograficznej, zwiedzania 3D, ujęć i filmów z drona zagrożonych obiektów, wytypowanego w celach promocji dziedzictwa gminy czy obszarów zabytkowych (cmentarzy, parków, rezydencji, układów ruralistycznych wraz z krajobrazem kulturowym łączącym łęgi odrzańskie z zabudową i dawnymi przeprawami, ▪ systematyczna weryfikacja i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, ▪ wykonanie lub/i wspieranie inwentaryzacji architektoniczno – konserwatorskiej zagrożonych zabytków architektury i budownictwa, zespołów i obiektów poprzemysłowych (np. zespołów pałacowych i dworskich nie znajdujących się w rejestrze zabytków).
Zapewnienie szerokiego dostępu do informacji na temat dziedzictwa kulturowego gminy oraz mechanizmów jego ochrony	▪ uzupełnienie umieszczonego na stronie internetowej Gminnego programu opieki nad zabytkami o informację, jakie ma to znaczenie dla właścicieli zabytkowych obiektów i zespołów, do czego są zobowiązani, ▪ wprowadzenie na stronie gminy informacji na temat najcenniejszych i najciekawszych zabytków regionu, oraz opisu proponowanych tras rowerowych/ pieszych/ samochodowych etc. i ewentualnie mapę dziedzictwa kulturowego gminy – atrakcyjną w formie graficznej (też alternatywnie w formie mapy interaktywnej z kodami QR), ▪ informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskiwania dotacji na ich remont i rewaloryzację,

	▪ utrzymywanie aktywnej współpracy z regionalnymi mediami w celu upowszechnienia działań związanych z opieką nad zabytkami i lokalnych tradycji.
--	--

7.4. Szczegółowe postulaty ochrony konserwatorskiej dziedzictwa kulturowego gminy:

W przypadku układów ruralistycznych wraz z zabudową można wysunąć następujące postulaty:

- dbałość o układ przestrzenny: utrzymanie linii i skali zabudowy, układu budynków, niedopuszczenie do ich zaburzenia w skutek nowych inwestycji w obrębie historycznej zabudowy,
- utrzymanie form architektonicznych obiektów wpisanych do ewidencji, w tym m.in. charakterystyczną dekorację ścian szczytowych elewacji bocznych i fasad – będące istotnym walorem estetycznym budynku, a częstokroć usuwanym; brak zgody na usuwanie i zasłanianie detalu w przypadku remontu, bądź ocieplania obiektu,
- wyeksponowanie istotniejszych budynków użyteczności publicznej (również tych, których funkcja się zmieniła): szkół, remiz, gospód, które decydują o niepowtarzalnym charakterze osad,
- dbałość o zachowanie bryły, podziałów elewacji i ceglanej dekoracji budynków gospodarczych oraz o utrzymanie niektórych zespołów domów, jako wzorcowych regionalnych kompleksów gospodarstw wiejskich,
- zainteresowanie się gminy niezamieszkałymi i opuszczonymi obiektami, podjęcie przez nią prób zasiedlenia tych zespołów, możliwych m.in. za sprawą utworzenie mechanizmu pozwalającego ich przekazanie w długoletnią dzierżawę w zamian za przeprowadzenie remontu,
- wyeksponowanie kapliczek przydrożnych, zachowanie pomników ofiar I wojny światowej w Wojszynie i Wietszycach.

W odniesieniu do pozostałych układów i zespołów obiektów zabytkowych gmina powinna zwrócić szczególną uwagę na:

- szybko pogarszający się stan zachowania dworów i pałaców, które nie są obecnie zamieszkałe; istotne jest zabezpieczenie popadającego w ruinę dworu w Mileszynie (jako tzw. „trwałych ruin”), znajdującego się w rejestrze pałacu w Drogłowicach wraz z zabezpieczeniem reliktów wystroju wewnątrz rezydencji. W przypadku Mileszyna – zaniedbany park przypałacowy i samo założenie znajduje się tuż przy Odrze oraz biegnącym wałem przeciwpowodziowym szlaku – miejsce mogłoby stanowić doskonałą

atrakcję turystyczną. Choć Gmina nie jest właścicielem żadnego z nich, warto rozważyć wsparcie dla właścicieli i/lub wdrożyć działania mające na celu przyciągnięcie potencjalnych inwestorów, którzy np. mogliby obiektami być zainteresowani.

- możliwość zabezpieczenia i wyznaczenia nowej funkcji częściowo wyremontowanemu spichlerzowi w Drogłowicach, który stanowi jeden z cenniejszych zabytków w obrębie gminy,
- dalsze uporządkowywanie terenów zielonych, wchodzących w skład dawnych zespołów dworskich/ pałacowych; przynajmniej dwa z nich mogą zostać przekształcone w miejsca rekreacji dla dorosłych i dzieci (m.in. za sprawą ponownego wyznaczenia ścieżek i alejek, zorganizowania placów zabaw), rodzaj centrów rozrywki danej wsi,
- dalsze zabezpieczanie i uporządkowanie terenów nieużytkowanych cmentarzy poniemieckich, wraz z dokumentacją pozostających w ich przestrzeni nagrobków,
- przestrzeń dawnych przystani i miejsc przepraw (wraz z kamienną nawierzchnią prowadzącą do nich) powinna zostać zrewitalizowana z uwagi na miejscową historię i tradycje. Cel ten można uzyskać poprzez jej uporządkowanie, oznakowanie i nadanie jej nowej funkcji, np. przez stworzenie w jej miejscu punktów turystyczno – rekreacyjnych, mogących np. pełnić rolę cyklicznych przestrzeni biwakowych,
- brak ewidencji kilkukilometrowego pasa umocnień poniemieckich z lat 30. i 40. XX w. (tzw. *Rygla Odry*) – wszystkie zachowane na terenie gminy schrony, oraz ich pozostałości powinny zostać uwzględnione w gminnej ewidencji zabytków (jako zespół), uzasadnione wydaje się wykonanie ich inwentaryzacji w celu szerszego rozpowszechnienia i promocji jako elementu miejscowego dziedzictwa,
- przepompownię wody w Leszkowicach (związana z systemem kanałów irygacyjnych); architektura i sposób kształtowania jej bryły jest wyjątkowy, obiekt ten z powodzeniem mógłby stać się jednym z czołowych zabytków promujących dziedzictwo gminy. Jest to jeden z najcenniejszych zabytków z obszaru gminy i stanowi unikat w skali ponadregionalnej, a być może (z uwagi na swoją nietypową w zetknięciu z funkcją architekturę) – ogólnopolskiej,
- zwiększenie promocji kościoła w Piersnej wraz z podkreśleniem jego walorów, historii (centrum pielgrzymkowe), popularyzacją zachowanych tablic epitafijnych.

Bardzo istotnym czynnikiem winno być podkreślenie zróżnicowanego dziedzictwa regionu, zarówno z elementami historii pradziejowej i średniowiecznej (Dziadoszanie), umocnieniami „Rygla Odry”, jak też specyficznym system melioracyjnym i irygacyjnym regionu czy doskonale zachowanymi układami ruralistycznymi, zabudową wiejską z przełomu XIX i XX wieku wraz z obiektami technicznymi oraz bardzo dużą ilość zespołów dworskich/ pałacowych. Czynnikiem decydującym o rozwoju i charakterze dziedzictwa gminy Pęcław od zawsze była Odra, której

potencjał jest niejednokrotnie niedoceniany. Wyeksponowanie infrastruktury dawnych przepraw i przystani, zabytków zgromadzonych wokół ich historii oraz tradycji odrzańskich w połączeniu z cyklicznymi imprezami i wydarzeniami (spływy kajakowe, flisy odrzańskie, pikniki etc.) stać może się doskonałym produktem turystycznym, przestrzenią rekreacyjną, jednocześnie budującą tożsamość lokalną mieszkańców gminy.

7.5. Cele operacyjne

Z celów strategicznych oraz priorytetów z kierunkami i zadaniami wypływa konieczność przeprowadzenia najważniejszych celów operacyjnych:

Cel operacyjny 1: Zabezpieczenie i remonty najważniejszych zabytków. Zadania:

- 1) Poszukiwanie środków i poparcie prac zabezpieczających pałac w Białoleścu oraz sporządzenie wstępnej koncepcji rewitalizacji całego zespołu,
- 2) Remonty konserwatorskie zabytków sakralnych – kontynuacja rozpoczętych prac przy kościołach (realizacja projektów dofinansowanych z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w Piersnej i Białoleścu w latach 2024–25), wykonanie konserwacji wnętrz w kolejnych latach.
- 3) Renowacja wybranych kapliczek i krzyży przydrożnych – we współpracy z parafiami i mieszkańcami
- 4) Odnowa historycznych cmentarzy – oczyszczenie terenu, ustawienie przewróconych nagrobków

Miary sukcesu: liczba zabezpieczonych obiektów (co najmniej 2 do 2025 r.), pozyskane dotacje na remonty (min. 1 mln zł w latach 2024–2027), poprawa stanu technicznego (brak dalszej degradacji obiektów).

Cel operacyjny 2: Rewitalizacja i nowa funkcja zabytków. Zadania:

- 1) Poszukiwanie inwestora lub partnera dla adaptacji pałacu w Białoleścu – np. na ośrodek turystyczno-edukacyjny, hotel, dom pracy twórczej.
- 2) Zagospodarowanie otoczenia pałacu w Drogłowicach – utworzenie ścieżki historyczno-przyrodniczej z tablicami, co podniesie walory turystyczne i może zachęcić do znalezienia funkcji dla budynku pałacu w przyszłości (np. jako atrakcji w formie trwałej ruiny)

- 3) Rewitalizacja centrów wsi z poszanowaniem dziedzictwa – odnowa przestrzeni publicznej w Leszkowicach (plac przy dawnym dworze) i Kotowicach (teren dawnej gospody), przy zachowaniu zabytkowych elementów (np. bruk, historyczne drzewa).
- 4) Promocja terenów zabytkowych dla rozwoju agroturystyki – gmina może wspierać właścicieli zabytkowych zagród, którzy zechcą przekształcić je na obiekty turystyczne (np. gospodarstwa agroturystyczne w starych domach).

Miary: liczba zabytków, którym nadano lub zaplanowano nową funkcję (min. 1 do 2027 r.), liczba utworzonych punktów na szlaku dziedzictwa (min. 3 miejsca z tablicami informacyjnymi lub informacją w mediach/ na stronie Gminy)

Cel operacyjny 3: Wzmocnienie ochrony zabytków w planowaniu i administracji. Zadania:

- 1) Uwzględnienie ustaleń niniejszego Programu w powstającym planie ogólnym gminy Pęcław – w szczególności wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej (układy ruralistyczne wsi, strefy ochrony archeologicznej) oraz zapisanie zasad ochrony dziedzictwa w polityce przestrzennej (zgodnie z art. 19 ust.2 ustawy o ochronie zabytków).
- 2) Sporządzenie brakujących miejscowych planów zagospodarowania dla obszarów o szczególnych wartościach kulturowych – priorytetowo dla centrum wsi Pęcław, Białółka i rejonu pałacu w Białółce (zapisy planu ograniczą możliwość dysharmonijnych inwestycji).
- 3) Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków – przegląd ewidencji co najmniej raz na 2 lata, uzupełnianie nowych kart zabytków
- 4) Rozwój kompetencji urzędników – szkolenia dla pracowników Urzędu Gminy odpowiedzialnych za planowanie i inwestycje, aby posiadali wiedzę z zakresu procedur konserwatorskich i uwzględniania dziedzictwa (np. udział w warsztatach organizowanych przez NID czy województwo).
- 5) Monitoring stanu zabytków – ustanowienie w strukturze Urzędu (lub jako zadanie biblioteki/gok-u) stanowiska opiekuna dziedzictwa, który będzie co roku dokumentował stan najważniejszych zabytków (np. poprzez fotografowanie) i zgłaszał potrzeby interwencji.

Miary: uchwalenie planu ogólnego z zapisami dot. dziedzictwa (2025 r.), liczba planów miejscowych uwzględniających strefy ochrony (min. 1 nowy plan do 2027 r.), raporty z monitoringu zabytków (co najmniej 1 rocznie), przeszkolenie pracowników, wolontariuszy (min. 1 osoba przeszkolona).

Cel operacyjny 4: Edukacja, promocja i udział społeczny. Zadania:

- 1) Organizowanie cyklu spotkań edukacyjnych o historii i zabytkach, jeśli to możliwe z ekspertami (historyk, konserwator, regionalista) i mieszkańców pamiętających dawne czasy.
- 2) Organizacja wydarzeń promujących dziedzictwo – np. Europejskie Dni Dziedzictwa (wrzesień) w formie dnia otwartego zabytków gminy: zwiedzanie z przewodnikiem kościołów, pokaz lokalnego rzemiosła (tkactwo, garncarstwo) itp.
- 3) Wsparcie inicjatyw oddolnych – gmina może przyznawać mikrogranty na projekty typu wolontariat młodzieży przy porządkowaniu zabytków, publikacja lokalnej monografii historycznej, questing (gry terenowe po zabytkach).
- 4) Współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami – np. partnerstwo ze Stowarzyszeniem „Kraina Łęgów Odrzańskich” w celu włączenia obiektów gminy w regionalne szlaki kulturowe; udział w programach edukacyjnych NID (szkolenie Społecznych Opiekunów Zabytków, powołanie takiego opiekuna w gminie),
- 5) Organizacja lub wsparcie inicjatyw związanych ze stanowiskami archeologicznymi czy historią Gminy, np. warsztatów i festynów prowadzonych w nawiązaniu do Dziadoszan

Miary: liczba wydarzeń edukacyjnych (min. 1 rocznie), frekwencja mieszkańców (łącznie udział min. 80 osób rocznie), liczba oddolnych inicjatyw (przynajmniej 1 projekt społeczny rocznie), obecność gminy w mediach z informacjami o zabytkach (min. 2 artykuły/relacje rocznie).

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

W celu efektywnej realizacji programu opieki nad zabytkami zadania w nim określone powinny być oparte o następujące instrumenty:

1) Prawne

Wynikają one z przepisów ustawowych, np. uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach, zmiany miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do instrumentów prawnych zaliczamy więc do nich m.in.:

- dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków,

- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

2) Finansowe

Korzystanie z programów finansowanych ze środków europejskich; dotacje, subwencje (np. jednostek samorządu terytorialnego, Ministerstwa Kultury); dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli obiektów zabytkowych na ochronę zabytków, szukanie zewnętrznego wsparcia.

3) Instrumenty koordynacji

W ramach tego instrumentu wyróżnia się:

- realizacji projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, lokalny program, rewitalizacji, program ochrony przyrody, studia, analizy i koncepcje, umowy i porozumienia,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4) Instrumenty społeczne – działania edukacyjne prowadzone zarówno przez placówki oświatowe jak i zlecane organizacjom pozarządowym; działania promocyjne, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką.

5) Instrumenty kontrolne, wśród których najważniejsza jest aktualizacja gminnej ewidencji zabytków oraz stały monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz stanu zagospodarowania przestrzennego. Zaleca się co dwa lata sporządzenie sprawozdania z realizacji oraz aktualizację *Programu* przede wszystkim związaną z nowymi wymogami formalnymi dotyczącymi dokumentu, dostosowania go do nowych zapisów prawnych oraz możliwości finansowania głównie z funduszy europejskich.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami gminy Pęcław, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go w drodze uchwały. Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców gminy Pęcław. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata istnieje obowiązek przez wójta sprawozdań z realizacji gminnych programów opieki nad zabytkami i przedstawiania ich radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) stopień wykonania zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania. Ocena stanu realizacji programu powinna być przeprowadzana przez Radę Miasta przy ewentualnym udziale: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, organizacji działających na terenie gminy Pęcław zajmujących się ochroną zabytków i opieką nad nimi. Przy ocenie należy brać pod uwagę opinię społeczeństwa, dlatego też sam *Program* jak i sprawozdania z jego realizacji muszą być udostępniane do publicznej wiadomości.

W ramach priorytetu I: Świadome kształtowanie i ochrona krajobrazu kulturowego:

- poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba zrewitalizowanych obiektów objętych opieką konserwatorską, w tym zabytkowej zieleni oraz wartość finansowa realizacji owych programów,
- liczba dofinansowanych remontów obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu II Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju gospodarczego i społecznego:

- wartość środków finansowych przeznaczonych na oznakowanie najcenniejszych obiektów zabytkowych i liczba zespołów, obszarów i budynków zaakcentowanych w przestrzeni gminy (za sprawą iluminacji, uporządkowania terenu wokół niego etc.),
- liczba powstałych (przy wsparciu gminy) gospodarstw agroturystycznych,

- ilość organizacji pozarządowych i placówek kulturalno - muzealnych, z którymi podjęto współpracę w celu ochrony dziedzictwa,
- ilość podmiotów zewnętrznych, w tym blogerów i pasjonatów, z którymi nawiązano współpracę w ramach promocji lokalnego dziedzictwa oraz ilość powstałych/ udostępnionych wpisów/ relacji w mediach społecznościowych, dotyczących lokalnego dziedzictwa, a wspieranych przez gminę.

W ramach priorytetu III: Promocja, edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa służąca budowaniu tożsamości:

- liczba przeprowadzonych konkursów, wystaw oraz festynów i zajęć terenowych dot. ochrony dziedzictwa kulturowego gminy,
- wartość funduszy przeznaczonych na wystawienie informacji o najważniejszych obiektach/ miejscach,
- liczba utworzonych ścieżek turystycznych, szlaków pieszych/ rowerowych, itd.,
- liczba przeprowadzonych w szkołach zajęć i liczba szkoleń dla nauczycieli,
- liczba wydawnictw (w tym folderów i prospektów),
- liczba opisanych na stronach internetowych gminy obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba opracowanych studiów historyczno – urbanistycznych, krajobrazowych, stworzonych kart ewidencyjnych zabytków i innych.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków, opieka nad nimi obejmuje dokumentowanie, popularyzację wiedzy, prowadzenie prac konserwatorskich i budowlanych oraz utrzymanie obiektów w dobrym stanie. Obowiązek ten spoczywa na właścicielach i wszystkich podmiotach posiadających tytuł prawny do zabytku, w tym na jednostkach samorządu terytorialnego, dla których jest to zadanie statutowe.

Działania związane z ochroną i udostępnianiem zabytków mogą być finansowane z różnych źródeł – samorządowych, rządowych, prywatnych czy poprzez ulgi podatkowe. Większość środków zewnętrznych przeznaczona jest na obiekty wpisane do rejestru, a beneficjentami są najczęściej kościoły, organizacje pozarządowe i samorządy, a w wyjątkowych przypadkach także wspólnoty mieszkaniowe i osoby prywatne. Ważne jest, aby gmina zabezpieczała własne środki na realizację Programu, gdyż wiele źródeł dotacyjnych wymaga wkładu własnego.

10.1. Środki publiczne

1) Środki powiatu głogowskiego

Z budżetu Powiatu Głogowskiego mogą być udzielane dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie powiatu. Zasady przyznawania dotacji określają uchwały Rady Powiatu, w tym m.in. uchwała nr X/58/2024 z dnia 18 grudnia 2024 r. w sprawie udzielenia dotacji z budżetu powiatu. Dotacje co do zasady obejmują do 50% nakładów koniecznych, natomiast w szczególnie uzasadnionych przypadkach mogą sięgnąć 100% wartości prac. Beneficjent musi posiadać tytuł prawny do zabytku, a łączna suma środków publicznych nie może przekroczyć całkowitych kosztów zadania. Informacje o naborach i wzorach wniosków publikowane są każdorazowo w Biuletynie Informacji Publicznej Powiatu Głogowskiego.

2) Środki Województwa dolnośląskiego

Z budżetu Samorządu Województwa Dolnośląskiego wspierane są zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami zgodnie z uchwałą nr XXVI/576/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 10 grudnia 2020 r., zmienioną uchwałą nr XLI/824/21 z dnia 16 grudnia 2021 r. O dotację mogą ubiegać się osoby fizyczne i jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku. Dotacja może obejmować dofinansowanie nakładów koniecznych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru. Maksymalna kwota dotacji na jedno zadanie wynosi 500 000 zł.

Nabory prowadzone są corocznie; zwyczajowo w grudniu ogłaszany jest konkurs, a wnioski składane są w styczniu roku budżetowego. Nabór na 2025 r. został rozstrzygnięty, natomiast nabór na 2026 r. nie został jeszcze ogłoszony. Z dotychczasowej praktyki wynika, że ogłoszenie naboru następuje pod koniec listopada roku poprzedzającego, a wyniki publikowane są w marcu roku budżetowego.

Aktualne informacje i wzory dokumentów publikowane są w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego.

Więcej na :

<https://umwd.dolnyslask.pl/kultura/dzial-dziedzictwa-kulturowego-ochrona-zabytkow/>

3) Środki Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz regulaminem ogłaszanym corocznie przez WUOZ. Dotacja może obejmować koszty wskazane w art. 77 ustawy, w tym m.in.

ekspertyzy, dokumentacje, prace zabezpieczające i restauratorskie, odnowienie tynków czy stolarki, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, a także zakup i montaż instalacji przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych. Wysokość dotacji wynosi do 50% kosztów kwalifikowanych, a w szczególnych przypadkach – do 100%. Wnioski należy składać w terminach określonych przez konserwatora, zwykle dwa razy w roku. Informacje o regulaminie i bieżących naborach publikowane są w Biuletynie Informacji Publicznej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu.

Szczegółowe informacje na: wosoz.ibip.wroc.pl/

4) Środki Gminy Pęcław Dotacje na prace przy zabytkach

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach

Na podstawie art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Uchwały Rady Gminy Pęcław nr XXVI/210/22 z dnia 28 grudnia 2022 r. mogą być udzielane dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji. Dotacje z budżetu gminy mogą obejmować nakłady konieczne określone w art. 77 ustawy, takie jak dokumentacje, zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, stabilizację konstrukcji czy odtworzenie elementów zabytkowych. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% kosztów przy zabytkach wpisanych do rejestru oraz do 50%, jednak nie więcej niż 10 000 zł, w przypadku obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o przyznanie dotacji, stanowiący załącznik do w/w Uchwały.

4) Narodowy Instytut Dziedzictwa

Narodowy Instytut Dziedzictwa realizuje programy dotacyjne finansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz prowadzi konkursy promujące dobre praktyki w ochronie zabytków.

Programy dotacyjne:

- „Wspólnie dla Dziedzictwa” – adresowany do organizacji pozarządowych. Program wspiera prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru lub ujętych w gminnych/wojewódzkich ewidencjach, dokumentację i inwentaryzację zasobów, warsztaty rzemiosł tradycyjnych oraz działania edukacyjne i popularyzatorskie. Dofinansowanie wynosi od 5 000 zł do 80 000 zł, do 100% wartości zadania. W 2025 r. nabór trwał od 9 kwietnia do 9 maja, a dofinansowanie otrzymało 37 projektów.

- „Niematerialne – przekaz dalej” – skierowany do organizacji pozarządowych, samorządowych instytucji kultury oraz kościołów i związków wyznaniowych. Program wspiera przekaz międzypokoleniowy, dokumentację i upowszechnianie elementów niematerialnego dziedzictwa wpisanych do Krajowej listy NDK lub Krajowego rejestru dobrych praktyk. Dofinansowanie wynosi od 5 000 zł do 50 000 zł, do 100% wartości zadania. W 2025 r. nabór ogłoszono 15 kwietnia, a dofinansowanie przyznano 20 projektom.

<https://nid.pl/dotacje/>

Konkursy:

- „Zabytek Zadbany” – konkurs Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, którego procedurę prowadzi NID. Oceniane są najlepiej przeprowadzone prace konserwatorskie i rewaloryzacyjne. Zgłoszenia przyjmowane są do 15 lutego, a wyniki publikowane do 31 października. W 2025 r. wyróżniono 22 obiekty.
- „Samorząd dla Dziedzictwa” – konkurs promujący gminy, które wzorowo opracowały i wdrażają gminne programy opieki nad zabytkami. Wyniki publikowane są na stronie NID.

<https://nid.pl/konkursy/>

5) Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Program „Ochrona zabytków” – wspiera prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru. O dotację mogą ubiegać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe i inne podmioty prawne posiadające tytuł prawny do zabytku. Minimalna kwota dofinansowania wynosi 25 000 zł. Wysokość dotacji wynosi do 50% nakładów koniecznych, a w szczególnych przypadkach do 100%. Nabory prowadzone są corocznie: wnioski składa się w listopadzie roku poprzedzającego, dodatkowe terminy ogłaszane są dla zadań szczególnych (np. usuwania skutków klęsk żywiołowych) lub refundacji prac. W 2025 r. dofinansowanie otrzymało 278 projektów na łączną kwotę ponad 97,1 mln zł. Wnioski składane są w Systemie Obsługi Programów MKiDN.

Program „Ochrona zabytków archeologicznych” – umożliwia finansowanie badań archeologicznych, opracowań i publikacji wyników, a także konserwacji pozyskanych zabytków.

O środki mogą ubiegać się m.in. instytucje naukowe, muzea, jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe. W 2025 r. wsparcie otrzymało 33 projekty, z czego 23 realizowane są w trybie jednorocznym, a 10 jako zadania dwuletnie (2025–2026). Minimalna kwota dofinansowania wynosi 25 000 zł, maksymalna 200 000 zł rocznie. Nabór ogłaszany jest co roku w listopadzie, a wyniki publikowane w marcu roku następnego.

Program „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju” – program służy ochronie i utrzymaniu materialnych miejsc pamięci narodowej oraz realizacji nowych form upamiętnienia wydarzeń i osób ważnych dla historii Polski. Finansowane mogą być prace konserwatorskie i budowlane przy istniejących miejscach pamięci, tworzenie i instalacja nowych upamiętnień oraz działania edukacyjne i popularyzatorskie. Beneficjentami mogą być m.in. samorządy, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe. Dotacja może wynosić od 10 000 zł do kilku milionów złotych, w zależności od skali projektu. W 2025 r. wsparto kilkadziesiąt inicjatyw w całym kraju, a nabory – tak jak w innych programach – odbyły się jesienią 2024 r., z rozstrzygnięciem w pierwszym kwartale 2025 r.

Programy MKiDN mają charakter coroczny i powtarzalny – można zakładać, że nabory na 2026 r. zostaną ogłoszone jesienią 2025 r., a ich zasady pozostaną zbliżone do opisanych powyżej.

Szczegółowe informacje, regulaminy i wyniki naborów publikowane są na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2025> oraz <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2026>.

6) Środki Funduszu Kościelnego

Fundusz Kościelny pozostaje w dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych). Został utworzony na podstawie art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz.U. 1950 nr 9, poz. 87, ze zm.) oraz § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego (Dz.U. 1990 nr 61, poz. 354).

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o dotacje na prace konserwatorskie i remontowe obiektów sakralnych oraz kościelnych o wartości zabytkowej. Finansowanie obejmuje m.in.:

- remonty dachów, stropów, ścian i elewacji,
- osuszanie, odgrzybianie i izolację,
- remonty i wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej,

w uzasadnionych przypadkach – konserwację ruchomego wyposażenia (np. instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (ołtarze, polichromie, freski, posadzki).

Beneficjenci: wyłącznie kościelne osoby prawne.

Terminy naborów: wnioski należy składać do 30 listopada każdego roku. Dotacje przyznawane są na rok następny. Szczegółowe informacje, regulaminy i formularze wniosków dostępne są na stronie MSWiA: [Fundusz Kościelny – gov.pl](http://FunduszKościelny.gov.pl).

8) Środki Europejskie

Ze środków europejskich możliwe jest pozyskanie finansowania na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w obiektach zabytkowych, pod warunkiem że pełnią one funkcje publiczne i są dostępne dla społeczności.

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (FEnIKS) 2021–2027 funkcjonuje Priorytet VII „Kultura”, działanie 7.1 „Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej”. Umożliwia ono uzyskanie wsparcia na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych wykorzystywanych na cele kulturalne i turystyczne. Beneficjentami mogą być jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury czy organizacje pozarządowe. Wysokość dofinansowania wynosi zazwyczaj do 85% kosztów kwalifikowanych. Nabory są ogłaszane centralnie przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a obecnie trwa konkurs z terminem składania wniosków do 30 września 2025 r., którego rozstrzygnięcie planowane jest w kwietniu 2026 r. FEnIKS wspiera także przedsięwzięcia związane z poprawą efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej, w tym obiektów zabytkowych. Środki te dystrybuowane są za pośrednictwem Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Możliwe jest uzyskanie dofinansowania m.in. na ocieplenie przegród, wymianę stolarki, modernizację systemów grzewczych i wentylacyjnych czy instalację odnawialnych źródeł energii, przy zachowaniu wymogów konserwatorskich. Dofinansowanie sięga do 85% wartości inwestycji, a nabory ogłaszane są cyklicznie przez NFOŚiGW.

Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska (FEDS) 2021–2027, w ramach których przewidziano działania wspierające dziedzictwo kulturowe i rozwój infrastruktury kultury. Nabory ogłasza Instytucja Zarządzająca w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego. Dofinansowanie wynosi do 85% wartości projektu, a konkursy organizowane są zarówno w trybie konkurencyjnym, jak i niekonkurencyjnym (dla projektów strategicznych), często w ramach

Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych lub Inwestycji Terytorialnych Innych.

LEADER/RLKS w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej 2023–2027, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Lokalne Grupy Działania, działając na podstawie własnych Lokalnych Strategii Rozwoju, prowadzą nabory wniosków na niewielkie inwestycje związane z dziedzictwem kulturowym, w tym także na remonty obiektów zabytkowych pełniących funkcje publiczne. Wysokość wsparcia wynosi zazwyczaj od 65% do 85% kosztów kwalifikowanych. Nabory prowadzone są bezpośrednio przez LGD, a szczegółowe kryteria i zasady określają poszczególne strategie.

9) Fundusze Norweskie i EOG – wsparcie dla kultury i dziedzictwa (2021–2028)

W ramach IV edycji Funduszy Norweskich i Mechanizmu Finansowego EOG Polska otrzyma środki na lata 2021–2028 obejmujące wiele sektorów, w tym kulturę i dziedzictwo. Całkowita pula środków przyznanych Polsce to 924,9 mln euro. Z tej sumy ok. 105,88 mln euro przeznaczone zostaną na projekty z obszaru kultury, w tym inwestycyjne i remontowe działania przy obiektach kultury i zabytkach. Środki te przeznaczane są zarówno na projekty inwestycyjne, obejmujące remonty, adaptacje i modernizacje obiektów zabytkowych wykorzystywanych na cele publiczne, jak i na projekty „miękkie” związane z edukacją, działalnością artystyczną i współpracą kulturalną. Projekty realizowane w ramach programu muszą mieć charakter partnerski, z udziałem instytucji z Polski oraz partnerów z Norwegii, Islandii lub Liechtensteinu, co wzmacnia wymiar międzynarodowy przedsięwzięć. Wysokość dofinansowania zależy od warunków konkursu i rodzaju projektu, jednak maksymalna wartość wsparcia może sięgać kilku milionów euro. Program zarządzany jest przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a nabory ogłaszane są w trybie konkursowym. Możliwości uzyskania finansowania są szerokie, ale wymagają ścisłego powiązania planowanego remontu lub adaptacji z funkcją kulturalną i społeczną obiektu oraz spełnienia wymogów dotyczących ochrony zabytków i współpracy międzynarodowej.

10.2. Środki prywatne

Środki prywatne przekazywane przez firmy, lub fundacje charakteryzują się mniejszym stopniem biurokratyzowania procedur przyznawania dotacji. Należy jednak podkreślić, że są to z reguły środki o mniejszej wysokości niż środki publiczne. Poniżej przedstawiono kilka najpopularniejszych fundacji finansujących ochronę zabytków:

a) Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej

Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej (FWPN) wspiera finansowo projekty realizowane w ramach współpracy pomiędzy polskimi i niemieckimi instytucjami. Jednym z priorytetów fundacji jest dofinansowanie projektów służących ochronie i zachowaniu wspólnego dziedzictwa kulturowego. O dotacje mogą ubiegać podmioty posiadające osobowość prawną. Wnioski o dotację niezależnie od wnioskowanej kwoty można składać na bieżąco, jednak nie później niż 3 i nie wcześniej niż 8 miesięcy przed terminem rozpoczęcia projektu. Wnioski złożone w terminie krótszym lub dłuższym niż wymagany nie będą przyjmowane.

Projekty powinny odbywać się zgodnie z harmonogramem podanym we wniosku, jednak powinny być zrealizowane nie później niż do 31 grudnia roku, na który przyznana została dotacja, a czas ich realizacji co do zasady nie powinien przekroczyć 12 miesięcy. Maksymalna kwota dotacji wynosi 80.000 PLN lub w roku 2022 17.500 EUR. Wniosek do 30.000 zł (6.500 €) można składać na bieżąco pod warunkiem, że poprzedni projekt, na który wnioskodawca otrzymał dotację do 30.000 zł (6.500 €), został zakończony. Wniosek powyżej 30.000 zł (6.500 €) można składać nie częściej niż raz na 3 miesiące. Wnioskodawca zalegający z rozliczeniem zrealizowanego projektu, na który otrzymał dotację powyżej 30.000 zł (6.500 €), nie może złożyć kolejnego wniosku do czasu rozliczenia poprzedniego wniosku.

Szczegółowe informacje znajdują się na stronie fundacji: www.fwpn.org.pl

b) Fundacja KGHM Polska Miedź

Fundacja KGHM Polska Miedź wspiera inicjatywy w czterech obszarach – kultury i tradycji, sportu i rekreacji, nauki i edukacji oraz zdrowia i bezpieczeństwa. Darowizny trafiają nie tylko właścicieli obiektów, ale także do fundacji i stowarzyszeń. Wszystkie instytucje, które ubiegają się o przyznanie darowizny od Fundacji KGHM Polska Miedź muszą poprawnie wypełnić wniosek. Więcej informacji: <http://fundacja.kghm.pl/zloz-wniosek>

10.3. Zachęty podatkowe

Polski Ład - ulga na zabytki

Ulga to zachęta podatkowa (odliczenie od podstawy opodatkowania) skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi mogą skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomych w wysokości:

- 50% kwoty poniesionych wydatków na wpłaty na fundusz remontowy oraz na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dotyczące zabytku (wpisanego do

rejestrze zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków),

- wydatku na nabycie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, nie więcej niż kwota odpowiadająca iloczynowi 500 zł i liczby metrów kwadratowych powierzchni użytkowej tego zabytku; limit odliczenia na wszystkie inwestycje podatnika z tego tytułu nie może przekroczyć 500 000 zł.

Z ulgi będą mogli skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomych, którzy począwszy od 2022 roku ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

W przypadku wydatków na wpłaty na fundusz remontowy podatnik musi być właścicielem lub współwłaścicielem zabytku nieruchomego w momencie ponoszenia wydatku (wpłaty), posiadać dowód wpłaty lub zaświadczenie wydane przez wspólnotę mieszkaniową bądź spółdzielnię mieszkaniową o wysokości dokonanych w roku podatkowym wpłat.

W przypadku wydatków na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane podatnik musi:

- być właścicielem lub współwłaścicielem zabytku nieruchomego w momencie ponoszenia wydatku,
- posiadać sporządzone na piśmie pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie tych prac – w przypadku zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- posiadać sporządzone na piśmie zalecenia konserwatorskie – w przypadku zabytku nieruchomego znajdującego się w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków,
- posiadać fakturę wystawioną przez podatnika podatku VAT niekorzystającego ze zwolnienia od tego podatku.

Więcej na: <https://www.podatki.gov.pl/polski-lad/poradnik-ulga-na-zabytki-polski-lad/>

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Na podstawie powyższego przeglądu można stwierdzić, że paleta źródeł finansowania ochrony zabytków w 2025 r. jest szeroka, a gmina Pęcław już potrafiła z części z nich skutecznie skorzystać. W latach 2022–2025 zewnętrzne dofinansowania (rządowe, samorządowe, fundacje) pozyskane na zabytki w gminie przekroczyły 2 mln zł, co jest znaczącym osiągnięciem. Największy udział miał Rządowy Program Odbudowy Zabytków (1,4 mln zł na 4 projekty), następnie dotacje MKiDN (parafia Piersna 150 tys. zł w 2022 r.) oraz Fundacja KGHM (darowizny 50 tys. zł na kościół Piersna w 2021 r.). Gmina dołożyła ze swojego budżetu ok. 100 tys. zł jako wkłady własne i drobne prace. W rezultacie udało się m.in. wyremontować dachy obu zabytkowych kościołów, rozpocząć adaptację zabytkowego budynku po szkole na potrzeby Urzędu Gminy (zachowując jego wartości architektoniczne) oraz wykonać dokumentacje techniczne dla kolejnych zadań. Do końca 2025 r. planowane jest zakończenie tych inwestycji oraz rozliczenie dotacji.

Plany na lata 2026–2029 zakładają kontynuację aktywności w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych. Priorytetem będzie znalezienie finansowania na zabezpieczenie i odbudowę obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków i w ewidencji z najpilniejszymi postulatami konserwacji. Planowane są dalsze prace przy zabytkowym budynku Urzędu Gminy w Pęcławiu (obecnie realizowany jest drugi etap).